

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

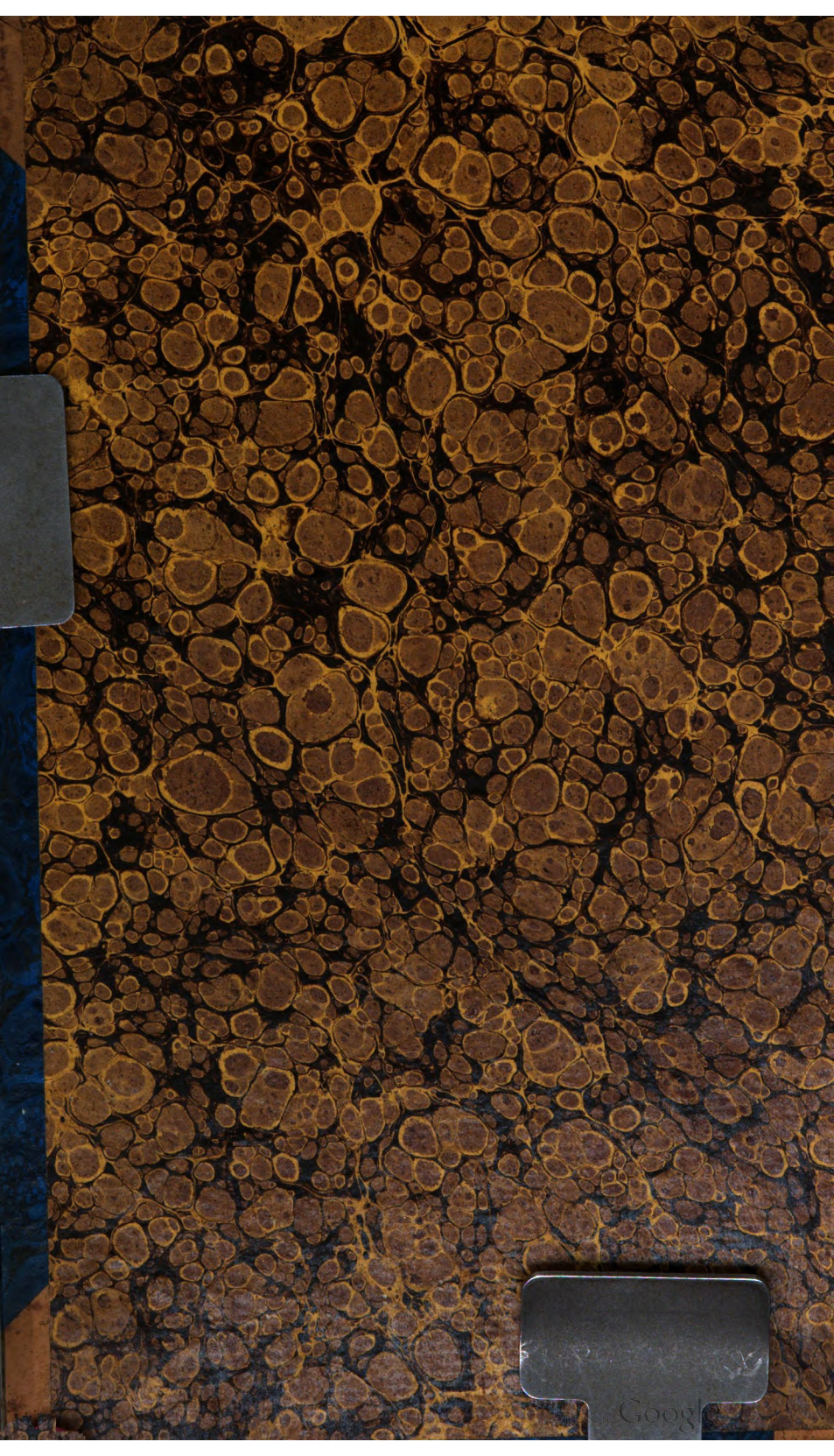
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

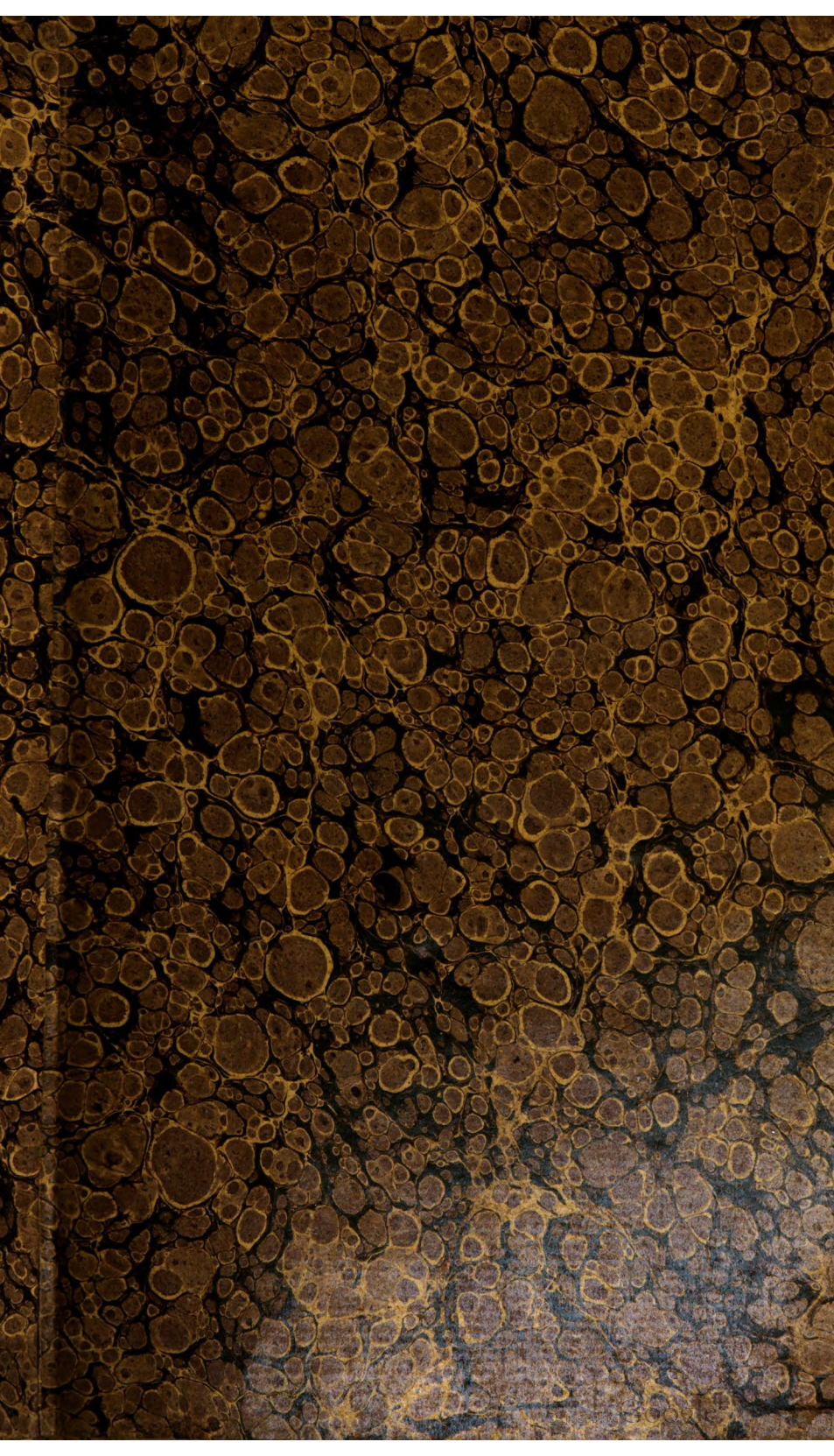
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Poes. 503^a

VITALIS BLESENSIS
AMPHITRYON ET AULULARIA
ECLOGAE.

EDIDIT

FRIDERICUS OSANNUS,
PROFESSOR GISSENSIS.

DARMSTADII
SUMPTIBUS EDUARDI HEIL.
MDCCCXXXVI.

C. AUG. L. FEDERO

AMICO.

PRAEFATIO.

Autumno proximo quum per otium, quod feriae academicae suppeditabant, Darmstadium me contulissem, ibique in bibliotheca omni litterarum supelleetile munificentia Principum nostrorum largissime instructa C. Aug. L. Federum, qui thesauro illi litterarum praefectus est, salutassem: quum de aliis rebus, quae ad litteras bonas pertinent, mox inter nos sermo factus est, tum etiam de iis veterum scriptis, quae edente Ang. Maio Auctorum classicorum Tomo V nuper admodum lucem vidissent. De Virgilio Marone Proboque grammaticis, quorum opuscula ibi primum edita, postquam narraveram in Symbolarum litterarum mearum Tomo altero, quod sentirem, propediem me expositurum esse, incidimus in illud senioris aetatis carmen, quod nomine *de Amphitryone et Alcmena poematis* ibi pag. 436 vulgatum est. Quod carmen propter festivam argumenti expositionem et laudabilem elocutionis versuumque nitorem haud quam mihi displicere quum Federo meo significarem, is codice quodam Darmstadiensi idem servari illico me monuit, et quidem uno alterove loco integrius; quod quam verum esset, allato sine mora codice confirmatum vidi-

mus. Diligentius vero eo cum Maii exemplari collato intellexi, non uno sed permultis locis lacunas, quae in carmine typis impresso reperiantur, egregie expleri, praetereaque omnem verborum scripturam turpissimis vitiis laborantem emendari. Itaque consilio statim capto, per otii mihi concessi opportunitatem, poematis novam editionem principe auctiorem limatioremque adornandi, Federus, qua est humanitate non solum mihi sed omnibus qui norunt satis spectata, non modo annuit, sed laborem sine cunctatione inceptum opera sua et consilio ita adiuvit, ut non alienum, sed suum opus factitare videretur: haec enim est viri egregii indoles, ut aliis magis quam sibi prodesse natura sua impellatur. Atque Federo, operi incepto quid adiumenti esse posset sollerter circumspicienti et anquirenti, fortuna favit. Contigit enim primum, ut, penso fere iam absoluto, inter eiusdem bibliothecae thesauros etiam alter codex reperiretur, sine quidem mutilus, in reliqua vero opusculi parte integritate scripturae altero haud deterior; unde totus iam labor meus denuo instaurandus hunc certe fructum tulit, ut carmen innumeris locis correctum, quinquaginta et amplius versibus auctum, nova paene forma nunc in lucem emitti possit. Praeterea, post primam denique poematis plagulam anno proximo typis descriptam, ipsum etiam auctoris nomen, et Maio desperandum visum, et multis iam ante seculis ignoratum, tamen non nuper a Iannelio tantum ex codice Neapolitano vindicatum, sed locupletiore quoque Medicei dudum inter Bandinianos testimonio servatum deprehendimus; unde factum est, ut omnis fere opella mea iterum retractanda alterius insuper carminis ab eodem auctore profecti accessione augetur.

Verum de aetate auctoris et nomine auctoris exposi-
turo mihi testimonia duo, quae de poeta nostro biblio-
theca Darmstadiensis peropportune suppeditavit, ante
omnia sub examen vocanda videntur,

Ac prius quidem legitur in opere Ieremiae, ut opi-
nor, raro et parum cognito, cuius unicam, quod sciam,
editionem ¹⁾ inspicere mihi non lieuit. Sed praesto fuit
aliud eiusdem operis exemplar manu a. 1410 exaratum
in Codice Darmstadiensi, ita inscriptum: „Compendium
moralium notabilium compositum per Ieremiam iudicem
de Montagnone civem Paduanum.“ Ibi in syllabo auc-
torum, ex quibus Ieremias syntagma suum compilasse
profitetur, operi praefixo haec deinceps nomina leguntur:

„Versificator fabularum esopi

Iohannis Solobriensis ²⁾ anglicus

Auctor libelli qui dicitur facetus

**AUCTOR LIBELLI qui incipit GRAECORUM
STUDIA**

Auctor radium doctrine

Baldo versilogus

Hugo de sancto Victore religiologus

Bernhardus religiologus

Balterius ³⁾ de Castellione versilogus

Mathews Vindocinensis doctor grammat.

Gaufredus anglicus versilogus. ⁴⁾“

---

1) Venetiis a. 1505 hoc titulo prodit: „Epytoma sapientie a. Com-
pendium etc. compositum per Hieremiam . . . impressa. impens.
P. Liechtenstein.“ Maitt. II, 172; Panz. VIII, 377.

2) *Sariberiensis*. Sed eandem illam nominis formam habet alius
eiusdem operis codex, quem Federus Regii Lepidi inspexit.

3) *Gualtherus*.

4) Poeta circa initia saec. XIII. quum aliis carminibus, tum maxime

Parciissime tamen carmine nostro, quod quarto loco laudatur, usus esse videtur; siquidem unum carminis distichon, quod vs. 245 legitur, diligenter perlustranti Federo excerptum sese obtulit, Part. IV. lib. 4. tit. 18, qui „de munditia, pulcritudine et ornatu humani corporis“ agit. Auctoris quidem nomen Ieremias, qui a. 1300 vita decessit, ignorasse videtur; ceterum, in syllabo scriptorum haud temere, sed, ut ipse ait,⁵⁾ secundum temporum rationem confecto post Iohannem quidem Sarisberiensem, sed ante Hugonem tamen (nam de reliquis difficilior quaestio est) collocans, saeculum ei XII fere medium adsignasse putandus est.

Alter locus exstat in eiusdem Matthaei Vindocinensis, ex quo permulta Ieremias adsumpsit, libro *Aequivocorum* nomine inscripto, qui rursus in codice Darmstadiensi miscello forma quarta in membrana scripto conservatur.⁶⁾ Ibi fol. 141. a, ubi de v. *lentus* agitur, leguntur: „... quandoque piger. Unde Ovidius Epistola (Heroid. 1, 1): *Hanc tua Penelope lento tibi mittit Uluxe* (sic), et in Geta: *Birria quid nimis est lentus asellus erit*“, qui est Amphitryonis versus 168.⁷⁾ Quo loco id valde memorabile, quod versus ille ita affertur ac si Ovidii

---

Poetria nova, poemate hexametris ad Innocentium III. papam scripto clarus. cf. Fabricii Bibl. Lat. med. et infimae aetatis Lib. VII. p. 35 ed. Hamburg.

- 5) Syllabo praemittuntur haec verba: „Nomina autorum vel librorum, ex quibus compilatum est hoc compendium secundum ordinem etatum.“
- 6) Praeter hunc codicem, alios qui illud opus exhibeant, non novi quam qui in Britanniae bibliothecis quibusdam adservari dicuntur. Cantabrigiensis laudatur in *Histoire littéraire de la France*, T, XV. p. 427, ubi de vita et scriptis Matthaei fuse exponitur.
- 7) Praeter Ovidium, qui quavis fere pagina recurrit, hos scripto-

esset; *Getam* enim ipsius carminis inscriptionem plurium codicum subscriptiones exhibent, de quibus infra dicetur: neque ea male omnino habet, quum *Getae* servo primae, *Amphitruoni* vel *Alcumenae* secundae partes a poeta datae sint. Quod vero carminis auctor Ovidius exhibetur, id ex consono cognomine *Getae*, quo Ovidium a grammaticis quibusdam perperam appellatum fuisse Casp. Barthius, *Advers.* VI, 1. pag. 358 refert; eo minus repetierim, quo illud, quo offendimur, scribentis negligentiae probabilius tribuatur; nisi errorem illum, quod proxime ad veritatem accedere videtur, inde natum malis putare, quod Ovidii scriptis carmen nostrum in Codd. Mss., ut videbimus, adiectum passim legebatur. Hac de re quocunque modo statuas, hoc certe negari haud poterit, aetate Matthaei circa finem saec. XII vel initia XIII. defuncti aliquanto superiorem existimandum esse auctorem, cuius ille iam nomen ignoraverit.

Felicius quidem nobis iam contigit, quod Vitalem eum esse Blesensem illum, cuius aliud poemata *Queroli* nomine vulgatum habeamus, quum ipsa similitudo persuadeat, tum codices, quos supra dixi, *Mediceus* atque *Neapolitanus* plenissime confirmant. Quorum hic teste Iannellio⁸⁾ membr. fol. Saec. XIV, (sign. IV, F. 12) ultimo post Ovidiana loco (8), poemation elegiacum amplius quingentis versibus de *Amphitruone*, quod illi

---

res in illo libello vidi allatos: Virgilium, Lucanum, Horatium, Iuvenalem, Ciceronem, Persium, Martialem, Catonem: (Fol. 140. a, quae leguntur Distich. 1, 17, 2), Statium, Boethium, Priscianum, Porphyrium, Isidorum, Gualterum denique Alexandreide (Saec. XII.), Theodulum.

- 8) Catalogus Bibl. Latinae veteris et classicae manuscriptae, quae in regio Neapolitano Museo Barbonico adservatur, descriptus a Cataldo Iannellio. Neapoli 1827 p. 181.

— x —

Plantini Amphitruonis parodia videtur, exhibet; cuius ad calcem a manu coeva: *Explicit de Geta, de muliere mala* „quod agatur de adulterio, et Geta hic sit, qui in Plauto Sosia“ et in adnotatione vs. 18, ipsa quoque coeva, scriptum legitur: *Libri titulus talis est. Incipit Comedia Vitalis Blesis*; ad oram vero ultimae paginae, et hic et in libris Ovidii de Remed. am., a manu recentiori: *Quis est Paulli de Maza tostis*, scilicet domini. Etsi nullum a Iannelio specimen additum est, dubitari tamen nequit esse hoc ipsum poema nostrum; vel si cui quid dubii maneret, id omnè tolleretur codice Mediceo membr. saec. XIV fol. min. (Plut. 33 cod. 31 num. 45) unde Bandinius (Catal. Cod. Lat. Bibl. Medic. Laurent. II, 127.) sex versus exitat, qui nostri sunt. I, II, 23 seq. 39, 532. Is quippe codex subiectum poemati distichon habet:

Explicit hic Geta deceptus ab Arcade summo.

Vitalis Blesis explicit Amphitryon.

Quod sive auctori seu librario tribuendum sit, certe priori versu eclogae argumentum, posteriori titulum significat.

Enimvero, etiamsi omnis nos codicum fides destitueret, nihilominus Vitalem esse auctorem poematis, collatum eiusdem alterum opus admodum illi consimile *de Querulo* sive *Aulularia* inscriptum, et ab Hieron. Commelino publici iuris factum,⁹⁾ luculentissime demonstraret. Ex huius enim carminis vs. 27 quum iam comper-

---

9) qui id Querulum Plautinum à Conr. Rittersh. a. 1595 editum iuxta sequi iussit, teste ipsius epistola ad Rittershusium p. 54 inserta. Haec propterea monentur quod *Histoire littéraire de France* I. I p. 429, ubi de Vitale eiusque *Aulularia* copiose agitur, Rittershusius tanquam carminis editor laudatur.

tum habeamus, praeter *Aululariam* *Amphitryonem* quoque poemata *Vitalem* scripsisse, quam praeterea in utroque carmine eadem metra tractandi ratio, idem dictionis color, prorsus similis in ludendo ingenii forma reperiatur; vix quisquam de uno eodemque utriusque libelli auctore dubitare poterit. Itaque *Vitalis* nomen fronti libelli inscribere haud veriti, simul alterum geminum carmen tam ob argumenti tractati similitudinem communemque utriusque originem, quam propter incredibilem exemplorum raritatem¹⁰⁾ typis repetere ex re nostra esse putavimus; ita ut hocce volumine omnia nunc comprehensa legantur, quae ab hoc poeta profecta aetatem tulerunt. Ceterum de ipsius *Vitalis* vita aut nihil aut parum constat. Ne aetas quidem aliter definire potest, quam supra factum est; unde temere ab iis agi patet, qui *Vitalem* *Matthaei Vindocinensis* aequalem fuisse statuunt, quae vulgata opinio est.¹¹⁾

Auctoris nomine sic demonstrato de ipsis carminibus, ambobus, quae iunximus, accuratius dicendam, et primum de *Amphitryone*, sed ita ut simul alterius, ubi necessarium videtur, ratio habeatur. Ante omnia autem de codicibus monendum est. Vaticano uno, quem V appellavi, Maius in describendo carmine usus est, altero praeterea binis locis in usum adhibito, de cuius conditione nihil admonuit. Ille saec. XIV. in membrana scriptus praeterea continet, ut Maius in praefatione refert,

10) Libri in compluribus haeque locupletissimis bibliothecis frustra quaesiti exemplar, quo usus sum, tamen ex bibliotheca acad. Heidelbergensi qui ei praest. Bährus, quem Creuzerus V. C. hac de causa a me rogatus adierat, humanissime mihi commodavit. De libri raritate et pretio conf. Bauer. Bibl. libr. rar. P. I. p. 127.

11) V. *Histoire litt. de France* I. I. p. 428.

Theoduli Eclogam notissimam et **Prudentii Psychomachiam**. Darmstadiensis uterque membranaceus miscella continet, a diversis manibus forma octava scripti: quorum unum, quem praestantiores habeo, litt. D, alterum litt. F notavi. Scriptura earum partium, quibus **Amphitryon** continetur, ad saec. XIV vel principium XV referenda videtur. Codex F sine mutilis carminis v. 415 desinit. Praeter hos quatuor et Neapolitanum atque Mediceum codices undecim alii in notitiam meam pervenire, quibus, quantum fieri licuit, ita usus sum, ut, scripturae aliquid ubi notatum reperiebam, id in usum meum diligenter converterem. Inter hos duo sunt Bernenses, alteri duo Britannici. Illorum notitiam dedit Sinnerus Catal. Cod. Mss. bibl. Bernens. p. 275, ex quorum uno, quem olim Bongarsius possedit et quem B vocavi, tres priores et quatuordecim ultimi versus afferuntur, quibus examinatis simul apparet, in eo codice carmen integriori forma quam in Vaticano exhiberi. De alterius, qui in Bibl. Bernensi numeratur 550, conditione Sinnerus nihil annotavit Britannicorum unum Oxoniensem Bodleianum tribus verbis commemorat Thomas Wartonus *History of English Poetry*, ed. nov. Londinensis 1824. T. II. p. 66; cf. Catal. Mss. Angliae et Hiberniae Tom. I. p. 55. No. 3041; alter, qui est Cottonianus, affertur ab editoribus Wartonii doctissimis l. I. p. 65. Quintus denique codex (de quo qui ipse inspexit Federus mihi retulit) Matritensis est (M. 110), chartaceus forma media saec. XIV exeunte vitiosissime scriptus, carmina diversa Latina continens, cuius folium 60. b. his incipit verbis: „Grecorum studia nimium diuque secutus“, quod est exordium carminis nostri. Fol. 82. a leguntur: „Luditur Amphitryon et ista sua domus. Explicit comedia Plauti.“ Penta-

metet ille (nam suspicor librarium scribere voluisse et sua tota domus) ipsius carminis non est, sed ad declarandum carminis argumentum a scriba sub calcem, ut videtur, adiectus. His codicibus iam accedunt quinque Parisienses Regii: 8207 membr. saec. XIII et XIV, n. 8, *Amphitryon*, carmen elegiacum, c. glossis et scholiis, fine mutilum; 8413 chartac. saec. XV, n. 8, *Anonymi carmen de Jovis et Alcmenae amoribus*; 8430 membr. saec. XIV, n. 8, *Geta sive de amoribus Jovis et Alcmenae carmen*; 8498 membr. saec. XV, n. 6, *Amphitryon*, comoedia versibus elegiacis; 8509 A membr. saec. XIV, n. 4, *Geta sive Amphitryon, comoedia de amoribus Jovis et Alomenae*. Undecimum, denique locum occupat, qui his diebus ad notitiam nostram venit, Vindobonensis, de quo v. Endlicherum Catal. Cod. Mss. bibl. Palat. Vindobonensis I. p. 162, lacunas editionis Vaticanae commode eo suppleri posse adnotantem. Codicis huius (277) in membrana saec. XIV exarati inscriptio fert: „Incipit Geta“; subscriptio: „Explicit Geta.“¹²⁾

Illis vero copiis instructus in recensendo contextu ita versatus sum, ut codicem Darmst. D et integritate et scripturae elegantia Vaticano multo praestantem pro fundamento lectionis concinnandae haberem, eumque etiam

12) Ceterum Endlicherus, si vel Iannellii Catalogum laudatum consulisset, nunquam sibi persuasisset, carminis auctorem esse Matthaeum Vindocinensem, ad vanam istam opinionem eo, si quid suspicari licet, inductus, quod eodem codice aliisque Vindobonensibus insuper Matthaei illius comoedias tres elegiaco pariter metro decurrentes contineri animadverteret, inscriptas his nominibus: Milo, Miles gloriosus, Alda. Verum, ut post ea quae supra allata sunt, de auctore eclogae nostrae dubium esse non potest, ita id ipsum, quod auctoris nomen tribus his comoediis in codice adscriptum illic omittitur, scrupulum Endlichero iniicere debuerat.

tum, quum de praestantia lectionis variantis dubitari poterat, fideliter plerumque redderem, quovis loco, ut par erat, discrepantia reliquorum codicum diligenter adnotata. Interpunctionis vero, quam dicunt, varietatem adscribere, haud necessarium visum. Itaque, ubi nihil monitum habes scripturam Darmstadiensis aut alius codicum a me adhibitorum; nam ubi coniecturis contextui succurrendum fuit, quod raro factum memini, suo id quoquo loco diserte notavi. In orthographia Maium, sicuti in Aulularia Commelinum, plerumque secutus sum, haud tanti esse reputans, in usum poetae nostro peculiarem inquirere. Igitur interim dedimus vulgares formas, quales sunt *Amphitryon*, *hi*, *quondam*, alia eius generis, licet fortasse ex consuetudine aevi auctor ipse scripserit *Amphitrion*, *hii*, *condam* etc. De carminis ipsius indole Maius in Praefatione recte admonet, argumentum carminis de Plauti fabula quidem sumptum esse, ceterum poëtam nostrum Marte proprio omnia scribere neque Plantinis vestigiis insistere.

Ceterum Maium, de severitate metri mirifice neglecta et perversa conquerentem, nunc carmine aliorum codicum ope castigato aliter existimaturum confido. Quibus enim vitiis prosodice poema in Vaticano commaculatur, ¹³⁾ iis omnibus paene nunc liberatum est, ita ut poeta ut vix alius aevi recentioris purus atque tersus prodeat. Et quod primam vv. *praeito et praeecuntem* corripuit (v. ad Amph. 477 et Aul. 564), vel *deest* monosyllabum vs. 345 protulit, vel alia id genus ausus est, ea omnia maiorum clarissimorum exemplo fecit: ita ut, si pauca quae-

---

13) V. vs. 40. 163. 165. 193. 203. 240. 252. 291. 331. 389. 399. 424. 434. 439. 443. 475.

dam excipias, quae Vitali peculiarior² sunt, qualis est perpetua syllabae primae n. *Geta* productio, de qua v. ad Amph. 5, vix alia eius generis vitia deprehenderis, quae recentioris aevi poetastis propria sunt. Una vero id re poeta abusus est auctoritate maiorum, producendo brevem syllabam in penthemimeri collocatam, quod quum apud antiquos raro et consilio quodam factum videmus, id noster poeta tanquam veniam sibi concessam sumpsit.¹⁴⁾ Atque in *Aulularia* non solum eadem caesurae licentia, sed ex altera parte prorsus idem in metrorum et prosodiae ratione expolienda studium et diligentia, a qua semel auctorem descivisse memini, vs. 784, ubi *furando* et *restituendo* ultima corripuntur. Nam quod in v. *necessarius*, a cuius usu veteres poetae heroici prorsus abstinuere, antepenultimam corripuit, ut vs. 71. 74. 76. 77, id ipsa metri necessitate coactus sibi indul- sit. Binis praeterea locis a metro laborantibus, facillima emendatione succurri potuit, vs. 89 et 118.

In carminis inscriptione a Maio discedimus, qui fronti praescripsit *de Amphitryone et Alcmena poema*, nomen ab argumento, ni fallor, fictum, cuius nullum, ut suspicor, in Vaticano vestigium. In codicibus certe iis quos ego novi et supra recensui, subscriptiones prae-

14) Exempla haec numeravi: 1. 7. 14. 22. 36. 52. 56. 57. 58. 60. 100. 129. 133. 147. 152. 157. 176. 194. 208. 216. 222. 228. 239. 245. 250. 265. 270. 288. 290. 298. 308. 321. 329. 341. 350. 352. 356. 361. 387. 394. 395. 399. 401. 403. 412. 415. 416. 428. 439. 445. 452. 460. 462. 466. 467. 468. 501. 510. 515. 517. 527. Ex *Aulularia* quae huc pertineant exempla, transcribere me taeduit. Semel ibi ante primam versus incisionem productam reperi ultimam syllabam v. *proclit*, vs. 529, ad exemplum Ovidii *Met.* I, 114 *subit argentea proles*. Ceterum eadem illa licentia passim usum esse Paulinum quoque, animadvertit Maius *Auct. class. T.* V. p. 370. 375. 379.

sus aliae feruntur. In D subiicitur: *Explicit liber Getae*, in B. *Explicit liber Amphitrionis et Getae*. In Bodleiano appellatur *Comoedia de Geta*; Cottoniani inscriptio in Catalogo,¹⁵⁾ simpliciter refertur: *Comoedia Getae*. Similiter Neapolitanus et Vindobonensis, concinente Matthaeo. Atque argumento ipsi talis titulus, qualis est *Getae*, eo aptior videri debeat, quo magis *Getae* servo primae partes per totam eclogam datae sunt. Denique fallor, aut principale poetae consilium fuit, *Getae* sub persona philosophorum sui temporis dogmatis saepe ineptis irridendi: dialecticorum enim controversias, per multa in *Getae* sermonibus ita redolent, ut quaedam ex scholis eorum utique deprompta suspicere. V. vs. 259. 279. 400 seq. His et aliis locis videor mihi *Getam* tanquam de cathedra syllogismos scholasticorum explicantem audire. Ac quod *Geta*, vs. 235 auguratur se mox *magistrum* appellatum iri,¹⁶⁾ magnaue conservos suos in popina edocturum esse, id vix dubitari potest quin ad perfricandam doctorum aequalium vanitatem et arrogantiam dictum sit. Sed tamen inscriptionem operis illam cedere oportet alteri *Amphitryon*, a fundamento argumenti repetitae, eo maiori iure pro genuina habendae, quo magis credibile est, quemadmodum alterum carmen ex Plautinae comoediae nomine appellatum fuit, ita ad eandem normam etiam hoc inscriptum fuisse. Nam *Aululariam*, non *Querolum*, uti in editione principe inscribitur, alterius carminis titulum fuisse, dubitari nequit. V. ad *Aululariae* initium a nobis notata. Ceterum in huius

15) *Catalogue of the Mss. in the Cottonian library deposited in the British Museum*. Londini 1802. p. 514. b. Codicis aetas non memoratur.

16) De *magistri* officio in scholasticorum scholis conf. Raymundi Lulli *Artem brevem* cap. 45. p. 42 ed. Argentoratensis a 1651.

rei obscuritate eum equidem minime reprehenderim, qui nonnullorum codicum auctoritatem secutus *Getam* inscriptionem praeferendam esse existimet.

Restat, postquam de eclogae inscriptione dictum est, ut etiam de fonte dicatur, ex quo derivanda videatur. Sicuti certum est, alterum Vitalis opusculum minime ad Plauti Aululariam, sed ad Querolum expressum esse,¹⁷⁾ ita Plauti Amphitruonem cum cognomine Vitalis carmine contendenti facile apparebit, hoc cum illa comoedia nullam aliam habere communionem, quam quae in usu eiusdem fabulae de Iovis et Alcumenae amoribus consistat; unde fas est conicere, scribendo Amphitryoni fabulam similem Plauti nomen pariter mentitam Vitalem adhibuisse. Quae coniectura mihi videtur eo similior veri esse, quo comoediae veteris ad modum Queroli compositae vestigia certius mihi videor invenisse in his verbis Sedulii, quibus carmen suum paschale auspicatur:

*Quum sua gentiles studeant figmenta poetae
grandisonis pompare modis, tragicoque boatu
ridiculove GETA, seu qualibet arte canendi,
saeva nefandarum renovent contagia rerum etc.*

ad quem locum vide Grunerum. In his alludi ad comoediam a Getae nomine appellatam, iam Barthii *Adversar.* II, 1. p. 51 sententia fuit; certe fabulam oportet fuisse, in qua praecipuae partes Getae servulo¹⁸⁾ datae fuerint, ut eius nomine comicum genus ipsum significari potuerit: talem vero hodie non novimus. Omnibus iam inter se perpensis valde mihi quidem probabile videtur, exstitisse olim aliquod drama Latinum Querolo

17) V. *Histoire litt. de la France*, I. I.

18) Getae nomen servile ex Terentio notum: δουλικόν vocat scholiasta in Thiersch. *Act. phil. Monac.* III, 3. p. 371.

forma quidem consimile, ad Plautini vero *Amphitruonis* exemplum conflatum, atque nomine *Getae*, prorsus ad modum Queroli comoediae, insignitum, quod elegiaco carmine Vitalis expresserit: hunc vero, quod Plautum eius auctorem putaret, vel sic auctoris nomen in codicibus scriptum invenisset, quemadmodum Querolus quoque olim pro genuino Plauti opere habitus fuit, non *Getae* sed *Amphitryonis* nomine opus suum inscripsisse. Colligi vero posse videtur ex Aul. 27, Vitalis certe aetate illa duo serioris aevi dramata Plautino nomini adscripta simul *Amphitryonis* et *Aululariae* titulis in vulgus nota fuisse.

In *Aulularia* typis repetenda, quum novae copiae praesto mihi non essent, editio princeps describenda fuit, cuius in contextu si quid praeter interpunctionem hic illic necessario mutandum fuit, quod admodum raro factum est, id in notis subiectis accurate perscriptum est. Quae passim afferuntur Gruteri emendationes, eae leguntur editioni principi annexae, haud spernendae illae. Praeterea usus sum iis quae a Casp. Barthio *Adversar. XLVII, 24* et *XLVIII, 20* ad *Aululariam* vel emendam vel illustrandam allata sunt; quem praeter Gruterum solum novi, qui in restituendo hoc opusculo aliquantum operae collocaverit. Eorum vero locorum haud paucorum, qui mendosi relinquendi erant, correctio a codicum aliquando reperiendorum ope exspectari debet; de quibus nunc haud magis quam de ipso, quo Commelinus usus est, mihi liquet.

AMPHITRYON.

Graecorum studia nimiumque diuque secutus
 Amphitryon aberat, et sibi Geta comes.
 Intrat ad Alcenam ficto Saturnius ore,
 cui comes Arcas erat. Credidit esse virum.
 Geta redit tandem praetissus ab Amphitryone.

1. *Initio Maius ARGUMENTUM* inscriptionem praefixit; e codicibus opinor. In Medicis quidem (haec enim ipsi Bandinio imputaverim) minus proprie hic *Prologus primus* inscribitur; inepte autem ante vs. 23 *alegamentum*. Continetur, cum decem primis versibus argumenti expositio. D et F (et M.) Graecorum, atque in illo e pro se constanter, in hoc plerumque exhibetur. B *nimum quam*.
2. D et B *Amphitryon*, et sic ille constanter. B *aderat*.
3. *V ardet pro intrat*. Idem cum D *in pro ad*. Contractam nominis formam *Alcmena* Noster constanter, neque alteram metrum ferebat. Praeiverant Ovidius Met. IX, 267, Statius Theb. V, 288, Lucanus apud Lutat. ad Stat. Theb. IX, 421. Atque quum apud antiquos sola forma *Alcmena* in usa fuisset, suo tempore iam e consuetudine vulgari unica *Alcmena* dici, admonet Marius Victorinus de orthogr. p. 2256 et 2257. — F *Saturnus ab ore*.
4. *Arcas* D et F, in huius nominis scriptura sibi constanter. Ceterum non novo Cyllenius exemplo Arcas per totum carmen appellatur. Cf. Martial IX, 85, 6; Iud. Martian. Capell. ed. Kopp.
5. Notanda est insolens productio primae syllabae in *Geta*, qua poeta constanter per totum carmen utitur: cui nihil habeo quod comparem nisi numum Aegyptium Graece inscriptum, in quo Getae Caesaris nomen ΓΗΤΑΣ exhibetur, propter hanc ipsam scripturam dubium, in Zoega Num. Aegypt. p. 258.

Arcadis ille dolis se putat, esse nihil.
 Se dolet esse nihil, et ab Arcade Iusus abibat;
 visa refert domino; vir dolet, arma parat.
 Laetus abit socio Pater Arcade; quaeritur illis
 10 moechus: abest, gaudent, lis cadit, ira tepet.

Carmina composuit, voluitque placere poeta:
 fallitur hoc studio; carmina nulla placent.
 Fabula nulla placet, quaeruntur seria cunctis;
 quemlibet immodicus alligat aeris amor.
 15 Vincit amor census, et numis carmina cedunt;
 multa licet sapias, re siue nullus eris.
 Si quem scripta iuvant, istis tamen invidet ille,
 et laudans veteres nescit amare novos.
 Utilius tachisse foret quam scribere versus;
 20 scriptor enim pretio, scriptaque laude carent.
 Quem iuvat iste labor, soli sibi scriptitet ille;
 et sibi pulcher erit, et sua solus amet.

6. *D se nihil esse dolui.* Idem et *F nihil*, hic et ubivis; ut etiam *michi*, de quo scriptura alibi dictum. Cave eam pro vitiosa habere: recentiori enim tempore sic scribi solitum fuit, et quidem secundum praecepta doctissimi de genuinae formae ratione dissidentium. V. Apuleium *mit. de orthogr.* p. 113. Has formas revera offert adeo titulus, a. p. Ch. 175 in scriptis, sed paene barbarus, in *Fernand Bulletin des sciences historiques* 1829. No. 5. p. 43; quoniam confer p. 48.

9. *F ille.*

10. *D gaudet.*

11. Hanc poematis partem *Malus PROLOGUS* inscripsit; *Prologus secundus* Cod. Med. V poeta videri. Receptam lectionem firmat Cod. Bodleianus, ex quo hunc unum versum Warthonus protulit.

13. V et *F carmina pro fabula*, et placent.

16. abest a D.

17. V scriptis pro istis.

22. V *est pro est*. Codicum scripturam pulcher solam agnoscit Apuleius l. 1. p. 114. Post h. v. Mainus praescriptionem POEMA inseruit.

- Ardet in Alcmenam Saturnius atque beatum
 Amphitryona probans, se dolet esse Iovem.
- 25 Et quid, ait, coetus superum Iove patre superbit?
 nam superum pater est Amphitryone minor.
 Exieratque pater; caducifer obuius ibat
 nuntius: optato, Iuppiter inquit, ades.
- Uror in Alcmenam nec eam tamen uro, sed uror
 30 tempore, sponsus abest, utar et ipse loco.
 Iuppiter Alcmenae studeat thalamo, vir Athenis
 philosophetur: amet Iuppiter, ille legat.
 Disputet Amphitryon, et fallat Iuppiter; artes
 hic colat, Alcmenam Iuppiter ipse suam.
- 35 Iam parat hic reditus: ergo, precor, indue Getam:
 induet ipse tuus Amphitryona pater.
 Sustinuere dii mortales sumere voltus:
 fit pater Amphitryon, Getaque natus erit.

25. F atque ait. V superum coetus.

26. F iam pro nam.

27 et 28. Ex V Maius:

*Exierat patri Caducifer obuius, ibat
 nuntius, optato Iuppiter inquit ades.*

Quod dedi, fert D, qui tamen *optatus*. F *exierat pater*. Productae primae syllabae n. *pater* non novi exemplum. Πατήρ vero prima productum exstat in Epigrammate, quod ex Dodwelli Itinerario Welckerus repetiit, Epigramm. Graecor. spicileg. II. p. 18. No. 41.

29. V sed utar.

30. F uror pro utar.

31. V thalamis. F thalamo studeat.

32. D negat pro legat.

33. Fortasse leg. at pro et.

34. F et pro hic.

37. F dei. V formas pro voltus, quam formam D et F hic et alibi servant: sic volt quoque et similia. Ceterum utrumque Ovidius, sumere et voltus et formas.

38. erit ex coniectura. Mss. erat.

- Nuntiat Alcmenae variis rumoribus acta
 40 fama viri reditum, famaue iuvit eam.
 Ad reditum domini domus exultare iubetur:
 atria vestit ebur, purpura lata toros.
 Arridet thalamus positoque refulgurat auro,
 absentis surgunt Amphitryonis opes.
 45 Gaudia testatur dominae nitor, atque superba
 significat dominum veste redire virum.
 Arte iacent crines, auro quoque dextra superbit,
 pingit et haec voltus, vivat ut arte decor.
 Sic alias vincit, sic a se vincitur ipsa:
 50 fit nova, fitque decens, plus placet ergo Iovi.
 Nunc age, nate, veni, clamat Saturnius, ecce
 quanta sit Alcmena, quam bona, quamque decens!
 Quam melior Iunone mea; mea sidera vincit:
 praeradiat stellis, obtenebratque diem.

39. V *apta* pro *acta*.
 40. V et F *iuvat*.
 42. F *thoros*.
 43. D *refulserat*, quod ad receptam lectionem ducit. F *effulgurat*, nihilo deterius. Utraque vox nova, neque male ficta.
 44. D *absenti*.
 46. F *significatque domum*.
 48. F *iuvat* pro *vivat*.
 49. F *illa* pro *ipsa*.
 50. Haud male idem: *Fit nova plusque decens, sic placet ergo Iovi.*
 D *patet* pro *placet*.
 51. D *huc* pro *nunc* et *dixit* pro *clamat*.
 52. F *nova* pro *bona* et *placens* pro *decens*.
 53. V *est* pro *quam*. D *quae* pro *mea* post.
 54. V *stellas*. Quod reposui ex D et F, legendum iam Maius suaserat. Mentī poetae observatus esse videtur Ovidius Her. VI, 116:
praeradiat stellis signa minora suis,
 licet his non recte usus sit. Post hunc versum Maius lacunae signum posuit, quam sequente disticho ex D et F supplēvi.

- 55 Sic placet illa mihi: sic exeat obvia nobis,
proque suo subeat Amphitryone Iovem.
- (55) Deseritur caelum: vernali mitis odore
respiravit humus, sentit adesse deos.
Gaudeat Alcmena: vir adest suus; ecce recurrens,
60 ingeminat fama, iurat adesse rates.
Ecce meus redit Amphitryon; mi Byrrhia, surge;
(60) dixerat Alcmena; clamat, at ille tacet.
Byrrhia sic secum: clamet licet illa, taceto.
Haec vigilet, dormi; cursitet illa, iace.
- 65 Hos habeat ludus, labor hos, te, Byrrhia, sompnus;
quicquid agant alii, sit labor iste tuus.
- (65) Sic iterum Alcmena: propera, mi Byrrhia, surge
Nil valere preces; addidit ergo minas.
Paruit ille minis. Cui sic hera, litus adito,
70 vela nota, naves prospice, visa refer.
Vera ne sit, sed vera, utinam ne falsa sit oro
(70) fama, redire probans Amphitryona meum.
Sic hera. Sic servus: ha, Byrrhia, quanta iuberis
Audaces etiam territat unda maris.

-
56. F *inque sua subeat.*
57. F *mentis pro mitis.*
58. F *sensit. F abesse.*
60. F *virum pro rates.*
61. V *venit, D reddit. Ille cito pro mi. Ceterum D Birrea, con-*
stanter.
63. F *clamat sed illa taceto. V sileto.*
64. D *cui sitat illa iacet. F tace pro iace.*
66. D *ille.*
67. V *modo pro mi. F o mi.*
69. F *hera omittit. Idem adesto.*
70. V *vela notato rates.*
71. in F post vs. 73 collocatur. F *vela ve sit. V sed verax ut, ne*
falsa etc. Sit abest ab F.
73. V *ah pro ha.*

- 75 Litore dum stabo, profugis ne fluctibus unda
me ferat in praeceps, ipse cavebo mihi.
- (75) Byrrhia, tunc ires nulli plorandus in aequor
Quid tunc Amphitryon? Byrrhia nullus erat.
Vae pedibus laterique meo! gravis est via, longum
80 est iter ad naves, irrediturus eo.
Seu vadam, seu non, Alcmena audito, redibit
(80) Amphitryon noster, si rediturus erit.
Congeminans irata minas, eat, imperat. Ibo,
inquit, at ut redeam quaeso precare deos.
- 85 Hic abit, haec orat: adsis, bone Iuppiter, inquit.
Cui Getam simulans intulit Arcas, adest.
- (85) Intrat hic in Getam, subit alter in Amphitryonem.
Salva sit Alcmena, Iuppiter inquit ovans.
Salvus et Amphitryon, Alcmena subincidit, ergo.

75. V *refugis*, haud male. Ovid. Met. X, 41. *undam refugam*, et Heroid. XVIII, 182. *flumen refugum*.
79. V *ve*, quod Maius ex Festo sine diphthongo scribente defendere studet. Sed *e* in D et F huiusque saeculi codicibus constanti usu pro *ae* scribitur.
80. V *pontum* pro *naves*. Singularem participii formam *irrediturus* non dubitavi ex D suscipere cum propter usus novitatem, tum quod vix eam ex librariorum sapientia liceat repetere. Ex Luciano certe *irredux* comparari potest. V et F ex correctione, ut videtur, *non rediturus*.
81. V *redeam* pro *vadam*. F *audito Alcmena*.
82. F *an tuus Amphitryon*. V *erat*.
83. V *cum geminans irata manus*, D *ingeminat iterum minas*.
84. D et F et pro *at*.
85. D *simulas*. F *intulit*, an *incidit*, dubium.
86. V *induit hic Getam*.
89. Hic versus cum septemdecim sequentibus absunt a V. Lacunam notavit Maius. F *subintulit* pro *subincidit*. Neutrum verbum Lexica agnoscunt.

- 90 Oscula multiplicant, dant iterantque data.
Temperat Alcmena, castigat et oscula blande
(90) et sua virgineo verba pudore domat.
Luxuriat deus, ore premens os lambit hiulco,
et moechum sapiunt oscula, verba Iovem.
95 Impendet collo Iovis illa premitque beato
pondere colla Iovis: sic amat ille premi.
Non equidem mage laeta Iovem complecterer ipsum,
dixerat atque Iovem comparat ipsa Iovi.
Oscula confundunt. Iam Iuppiter acrius ardet.
100 Claude fores, Geta, dixit, et adde seram.
Nautae si veniant, hominum genus arte repellas;
nemo fores subeat: ianua limen amet.
Nos habeat thalamus securior. Annuit Arcas.
Hos recipit thalamus: obserat ille fores.
105 Ipsa loci facies invitat ad oscula quemque:
iam mora nulla placet, iungit utrumque torus.

Byrrhia carpit iter lento pede claudus; iniquas
atque graves queritur asperitate vias.

Imputat ille viae, quod sit piger: heu mihi, dixit,

- 110 auferet ecce meos haec via longa pedes.
(90)

90. F *multiplicat*.

92. D *domant*.

98. *hiulco*, ut est in D, abest ab F.

94. F *meum* pro *moechum* et *blande* pro *verba*. D *faciunt* pro *sapiunt*

95. F *dependet*.

96. D *pondera*. Cf. vs. 123.

98. D *temperat* et *illa*.

101. F *acre* pro *arte*, et *repelle*.

105. F *quemquam*.

106. D et F *thorus*.

107. F *carpsit*.

110. F *auferat ista meos en via*. V *dura* pro *longa*.

Ad mala natus ego crucior, dum cancta quiescunt;
vae tibi femineo quisquis adacte iugo!

Femina volt sudare suos didicitque iubere;
poena tenet famulos, innovat illa cutem.

115 Moechus ut introeat, mentitur adesse maritum;
(95) ne videas moechum, Byrrhia, pulsus abis.

Iam redeam, quaeram quid agat, deprensa timebit,
supprimet illa timens verbera, verba, minas.

Sic ait atque redit, dubitat, deliberat, haeret.

120 Sic iterum secum: non sapienter ago.

(100) Crimina dant animos, odium deprensa fovebit:

Byrrhia, quicquid agat, semper iniquus erit.

Credulus uxori vir erit; mala femina; ficto

crimine dampnabor: sic cruce visa luam.

125 Propositum repetatur opus: labor instat; eundum

(105) est mihi, secretam, Byrrhia, carpe viam.

111. V *cum*.

113. V *suadere*.

114. F *et novat*.

115. D *mechqs et mox pulsus*.

118. V *ipsa*.

121. F *carmina pro crimina et fovebit*.

122. D *agas et cris*. Idem *iniquus*, quae scriptura passim in antiquis monumentis recurrit. V. Syllog. inscr. p. 556. Scripturam *aecus*, *iniquus* Maius passim in vetustissimis Mss. animadvertit, ad Cic. rep. 1, 21. Auct. class. T. II. p. 332. ad Ius anteiustin. p. 40. Et Graeci αἰκός pro *aecus* dixere: v. Dionys. Hal. Epitom. a Maio editam p. 3 2d. Francof. Sic Codex Gargillii p. 393 *locuntur*, *co-*
cuntur et alia. Cf. Wunderum in Mus. Rhenan. 1829. fasc. 2
p. 274. Probum Gr. in Maii Auct. cl. T. V. p. 238 a.

124. F *luar*.

125. F *temptamus*. Ex V Maius *iter* pro *opus*, quod servat, ut idem ait, codex alius Vaticanus, cum utroque Darmstadiensi. D *insta-*
eundem.

- Hac iter, hac ito, ne Geta sit obuius ille,
 qui mea letifero pondere colla premat.
 Geta precor pereat, homo natus pondera ferre;
 130 pondera portet equus, Byrrhia vivat homo.
 (110)
- Intravit portus ventis ereptus et undis
 Amphitryon, laetus litora nota tenens.
 Regnat amor castus in pectore coniugis illi.
 Geta vocatus adest: et, cito, dixit ei,
 135 tolle libros, praecurre domum, salvere iubeto
 (115) Alcmenam, reditu gaudeat illa meo.
 Pars est salva mei, salvetur ut altera quaeso,
 pendet ab illius nostra salute salus.
 Geta favet tollitque libros, praenuntius ibat.
 140 Byrrhia carpit iter, Geta videtur ei.
 (120) Heu, Geta est, inquit. Perii; quodcumque verebar

127. D *aciter* pro *hac iter*; sed passim librarius ac pro *hae* scripsit.
 V *ito* pro *ibo*. D *illi*.

128. F *premet*. D *domet*. V. vs. 96.

130. F *portat*.

131. D *intrarat*. Praestat scribere *portum* pro *portus*.

132. V *tuta* pro *nota*, non male. F *tenet*.

134. V *i* pro *et*, recepta lectione haud deterius. Malim *at cito*.

135. F *salvare*.

137. F *sit* pro *est*.

141. F *heus*. Sed hoc est advocantis sive inclamantis, *heu* dolentia.
 V. Pompeii Artem p. 8 et 349 seq. ed. Lindemann. In transcursu
 castigabo Plauti locum adhuc non recte tractatum, Captiv. III, 4, 60.

AB. *Enimvero iam nequeo contineri*. TYND. *Heus! audin'?*
quin fugis?

Ita Bosscha et Lindemannus. In prioribus edit. versus iusto
 longior exstat, sine exhibentibus *heus audin'*, quod ait? *quin*
fugis, vel *heus! audin' quid ait? quin fugis*, vel etiam *heus*
tu quid agis? quin fugis? Postremum Cratandria, quicum con-
 spirat Codex Nagleri, omisso hic tamen pronomine *tu*. Quod
 ait ex glossa ad *audin* adscriptum Bosscha existimat: item glossae
 tribuendum censeo *quid agis*. Sed illud ipsum *audin* nullo, quod

- accidit; heu quantum, quam bene portat onus!
 Pondere sub tanto sudaret maximus Atlas:
 hoc humeris nostris impositurus erit.
- 145 Ecce caverna subest, lateam dum transeat ille;
 (125) post iter aggrediar. Dixerat atque latet.
 Providet hunc Geta, qui non male noverat illum;
 quo lateat, notat hic, dissimulatque tamen.
 Substitit ad caveam; furca subeunte bicorni
- 150 dum sustentat onus, sic ait ille sibi.
 (130) Vae scapulis humerisque meis! vae pondere tanto
 colla fatigat onus et via longa pedes.
 Sed quid in occursum non exit Byrrhia Getae?
 Pendeat in collo sarcina nostra suo.
- 155 Fasce sub hoc caderet iam Byrrhia, Byrrhia secum:
 (135) profuerat multum sic latuisse tibi.

sciam, codice reperitur, quod in tanta copia cum ab aliis tum ab
 Avellino cellatorum huius comoediae Mss. maximae est auctori-
 tatis: quare tu servato, quod plerique tuentur codices, suspicor
 hanc fuisse poetae manum: *heus tu, quin fugis*, admissio hiatu.
 Formula *heus tu* nulla frequentior, et plerumque ita usurpata,
 ut *audin* mente supplatur.

142. V et F *honus*.
 143. D *Archas* pro *Atlas*.
 144. V *umeris* et *erat*.
 145. F *subest*, *dum transeat ille latebo*.
 147. F *previdet*. V hoc pro *hunc*. Pro *non male* F *pigrum*, V *longe*.
 D *ille*.
 148. D *vocat* pro *notat*. F *dissimilatque*.
 149. F *sustitit*. D *substitit*, tralatitia in Mss. vocalium transpositione.
 D *bicornu*. *Furcas bicornes* habet Virg. Georg. I, 264.
 150. Maius *sustentat* et *honus*, quod etiam F. V *ipse* pro *ille*.
 151. Maius *ve* et *umerisque*. Huius loco F *pedibusque*. D *ne* pro *vae*
 post. Pro *tanto*, quod exhibuit F, D et V *presso*, cuius loco
 scribendum esset *pressa*. Maius dedit: *ve pondere presso*!
 152. F et V *honus*.
 155. D *fasce* sub *hac*. Pro *iam* F *ha*.
 156. V *mih* pro *tibi*.

Continuat Geta: vae vae mihi, dixit, Athenis,
dicere longa mora est, quae mala quotve tuli!

Me frigus, me longa fames, sitis aspera, sompni

160 nocte breves, miseri perdomuere cibi.

(149) Non primo vivebat herus, sed pane secundo;
qui me pascebat, vix quoque quartus erat.

Sed pretium poenae miranda sophismata porto,
iamque probare scio, quod sit asellus homo.

165 Dum mihi me reddant patinae, focus, uncta popina,

(145) hos asinos, illos esse probabo boves.

Sum logicus, faciam quaevis animalia cunctos:

Byrrhia, qui nimis est lentus, asellus erit.

Byrrhia sic secum: qui Byrrhia fiat asellus?

170 quod natura dedit, auferet iste mihi?

(150) Byrrhia sic Getae quaecumque problemata solvet;

157. D *ve pro ve ve*, quod dedit Maius.

158. F *discere et quaeque pro quotque*. In phrasi *longa mora* secutus
Noster est Ovid. ex Ponto IV, 16, 37. *quorum mihi cuncta referre*
Nomina longa mora est.

159. D *sat*.

160. Pro *cibi* D *tibi*, F *sibi*.

161. De *pane secundo* v. Horat. Epp. II, 1, 123.

162. V *bene* pro *quoque*, quod defenditur vs. 426.

163. D *pena* pro *poenae*. Pro *miranda* V *invicta*.

164. F *namque*. Ceterum hic fortasse Noster in mente habuit quod
inepta aevi recentioris sapientia excogitavit, Socratem post mor-
tem in asinum transmutatum fuisse, oneribusque in Piraeo por-
tandis serviisse. V. Nicephori Chumni fragm. in Creuzeri Comm.
Herod. I. p. 336.

165. D *reddant focus uncta popina*. Pro *focus* V *dum*. F *coquina*.
Unctam popinam debet poeta Horatio Epp. I, 17, 12.

168. D *tardus* pro *lentus*. Receptam lectionem egregie confirmat Auctor
libelli de grammatica, codice Darmstadiensi conservati, quo ver-
sus noster affertur: de quo codice adeas Praefationem.

169. V et F *fiet*.

170. F *aufert ille*.

171. F *solvat*.

respondebit, erit Byrrhia semper homo.

G. Hoc etiam didici, quod res nequit ulla perire:
quod semel est aliquid, non nihil esse potest.

175 Cui semel esse datur, numquam non esse licebit;
(155) sed faciem mutat, et novat esse suum.

Sic nequeo non esse. Sibi tunc Byrrhia: Geta
vivet in aeternum, si modo vera refert.

G. Omnia mors tollit: doctum cecidisse Platonem,
180 atque ipsum Socratem succubuisse ferunt.

(160) Fama tamen vivet. Sed et hoc quoque morte peribit:
omnia mors delet, omnia morte cadunt.

B. Dissidet ipse sibi; modo fine carere probabat
omnia; cuncta modo morte perire docet.

185 G. Ibo. Sed heu! quid in hoc strepit et submur-
(165) murat antro?

173. Getae sunt verba, quod. Maius littera G praefixa hic et infra itemque addita B, ubi sermo ad Byrrhiam transit, significavit; quam colloqui distinctionem ad commodum lectorum servavi, licet eam codices nostri cum Bodleiano, ut Wartonus refert, ignorent. In Cottoniano singuli sermones, ut ab editore operis Wartoniani annotatur, alio modo inter se distinguuntur: scribitur integris nominibus v. c. *Iuppiter Alcmenae, Alcmena Iovi* et similiter. De V conditione Maius nil monuit.

174. In V hic versus et 176 transpositi leguntur.

177. V *nihil* pro non.

179. F *morte cadunt* pro *mors tollit*, ex vs. 182 repetitum.

180. F *ac. D occubuisse*. In prosodia nominis *Socrates* adhibenda poeta metro cessit, quod etiam alios fecisse videmus, qui nomen illud metro haud aliter quam secunda syllaba producta aptari commode posse existimarent. Exemplum dabit Sirmondus ad Sidon. Apollinar. Carm. XV, 69. p. 146. Conf. Ephem. litt. Ienens. 1812. No. 19. p. 150.

181. Pro tamen V et D *mei*. F *vivit* et *adhuc* pro *et hoc*.

183. D *carere fine*.

184. F *probat* pro *docet*.

185. V *en* pro *heu*. F et D *strepet*.

- En lepus, en, hercle, praeda decora viro!
 Utar ego saxis; non sunt mihi retia praesto:
 furcula pro reti, sint vice saxa canum.
 Exeat aut lateat, saxis mea praeda peribit.
 190 . ditabit mensam praeda reperta meam.
 (170) Vae mihi quod latui! Mortem vitare volebam,
 iam moriar: volui vivere, vita fugit.
 Iam volui tutus nimis esse: perenne latebo,
 et fiet tumulus ista caverna mihi.
 195 Vae, cur non tacui! nunc a me proditus ipso
 (175) quod moriar timeo, qui bene tutus eram.

186. abest a D. V *en lepus est certe.*
 187. D *saxis utar ego.* V *quia non mihi retia praesto.* F *nec pro non.*
 189. F *an pro aut.* Pro mea V *nunc.*
 190. Post hunc versum male in D transpositi leguntur vs. 211 et 212.
 193. D *ha pro iam,* haud male. D et F *perhenne.* V *perhemne.*
 195. V *quia pro cur.* Idem cum D *perditus.* D *ipse.*
 196. V *ne pro quod,* quod in hoc poeta ferendum putavi, quamquam idem vulgari quoque constructione utitur ut, v. c. vs. 432. *Salvian. de Gubern. mundi V, 21. Vereor, quod, qui non bene observamus, nec bene lectitemus. Sic dubium non est, quod apud Hygin. Astron. IV, 14 p. 484. ed. Munker. Symmach. Epist. VII, 37. Testabitur commoratio tua, an ibi libentius otieris, quum in dubium non veniat, quod a me invitatus abscesseris. Adde Ammian. Marcell. XIV, 6. Fr. 20 Pauli Digg. L. 34. t. 5. Nulla dubitatio est, quod-debeatur. Augustin. Ep. 125. p. 411. ed. Hervag. 1524. Neque enim dubito, quod cum non credas ibi esse, ubi illae sint. Ep. 135 p. 421. Numquid ergo dubito, quod eadem credas? Ep. 144. p. 433. Quis dubitaverit, quod cum si posset, afferret. Ep. 11. Nulli dubium est, quod. Non dubito quod., Salvian. Gub. I, 14. Certe dubitare non possumus, quod tunc Deo maximae curae serant, quum pro Deo ista paterentur. III, 68. Quod ipse Christum imitatus sit, nulli dubium est. Atque Augustinus in hac phrasi adeo quia posuit, Genes. XI, 38 et quia non essent, si felicitas, quae in paradiso fuerat, teneretur, non est utique dubitandum.*

- Geta premit saxis, inculcat et ictibus ictus,
et veniam timida Byrrhia voce rogat.
Byrrhia sum, mi Geta, precor tua dextera parcat;
200 nulla viro laus est sic lapidare virum.
(180) Geta teneto manus; tuus est hic Byrrhia. Non est
Byrrhia, Geta refert. Iurat hic, ille negat.
Instat hic; hic clamat: non mentior, hercule notus
sum tibi, me sola noscere voce potes.
205 Byrrhia sum, mi Geta, taus, tua saxa repone,
(185) vivat ut obsequio Byrrhia, Geta, tuo.
Ergo caput profer. Iam profero, saxa repone,
ne caput hoc pereat ad tua saxa meum.
Cessat hic, hic exit. Cui Geta: quid ergo latebas?
210 Posset ab incauto mors tibi saeva dari.
(190) B. Quis dedit hoc Getae lapidare latentia quaeque?
Luna latet cum volt, Byrrhia quando potest.
G. I citus ad naves, et quae modo pondera restant
tolle, manent humeros pondera magna tuos.

197. D *inulcans ictibus*.
199. D *sine mihi pro sum mi*. Pro tua F iam. V *precor mihi parcat amicus*.
200. V *suum pro virum*.
201. D *teneta*, omissio *manus*. F *hic est*. V *sine versus es*.
202. D *refert* Geta hic iurat.
203. V ille clamat. *Hic-hic*, ut vs. 209 et Tacit. Hist. IV, 55 ubi v. Oberlin.
205. F o mi Geta. D *precor pro tuus*.
206. Hic versus et 208 in V transponuntur. F o Geta.
207. F *feriam*, et *proferro* pro iam *profero*, et *remitte* pro *repone*.
209. Pro priore hic F et. Bene habet *hic-hic*: v. ad. vs. 203. Alterum hic ut vs. 299 producitur, de qua mensura pronomini masc. adeas Iahnii *Jahrbücher* 1823. XIII, 1 p. 41. Ceteris locis a Nostro corripitur.
212. F *dum* pro *cum*. V *nonne* pro *quando*.
214. V *umeros* et *tuos*. F et D *humeris* et *tuis*, sed in hoc ex rasura: antea scriptum fuit *humeros-tuos*, quod servavi. Cf. vs. 466.

215 Vel mea si mavis haec tantula pondera ferre —

(195) B. Tantula? quis tanta pondera ferre queat?

G. O quanto maiora feres! quo fasce premeris!

et fascem ostendens, hoc leve pondus, ait.

Quum leve vel nullum pondus te ferre queraris,

220 cur ea non defers viribus apta tuis?

(200) Dixerat Amphytrion mihi maxima ferre volenti:
accipias pondus hoc leve, Geta, tibi.

Byrrhia magna feret, quem reddunt otia fortem;

nam fortes humeros grande decebit onus.

225 Byrrhia cogetur montes transferre. B. Teneto

(205) ergo tuum; quod fers tu tibi pondus habe.

Si nequeo vitare, valet differre laborem.

Discedunt. Litus hic petit, ille domum.

Geta domum properat, gaudet loca nota videre,

230 gaudia dinumerat; sic breve reddit iter.

(210) Gaude, Geta, tui iam praeteriere labores;

otia iam redeunt, iam tibi parata quies.

215. V tolle pro ferre.

216. V ferre pondera tanta. F potest pro queat.

218. et abest a F, in quo praeterea hic pro hoc.

219. F pondus nullum. V te pondus.

220. V mea pro ea, rectius fortasse.

221. D pondera pro maxima.

222. V accipies.

223. V ferat.

224. V umeros et honus.

225. F iam ferre pro transferre.

226. F et D meum pro tuum.

227. D sed pro si et cum V nequeam.

229. D nota pro loca.

230. V dinumerans.

231. pro tui F mi, D cui. F praeterire.

232. F quies est.

- Assurgent Getae redienti Santia, Sango,
 Davus, et applaudet cetera turba tibi.
 235 Accrescet nomen mihi, dicar Geta magister;
 (215) terrebit cunctos nominis umbra mei. ♦
 Magnus et in tota venerabilis ipse popina;
 iam liber servos magna docebo meos.
 Sed quid in occursum non est Alcmena? quid autem
 240 ianua clausa mihi est? quid silet ipsa domus?
 (220) Ad primam vocem paudatur ianua Getae,

233. F *redeunti*. V *venienti*. Sequuntur servorum nomina, haud certo quaeque restituenda. V *Santia Sanga*, F *Sagana Longe*. Genuinum est *Santia*, Latina forma ex Graeco nomine *Ξανθία*. Et ipsum nomen *SANTIA* monstrosae viri figurae litteris retrogradis adscriptum exstat in vasculo, quod edidit Panofka *Antiquités du cabinet de Pourtales* Tab. IX. Qua figura servum haberi scenamque ex Attica quadam comoedia exhiberi ingeniose statuit Raoul-Rochette *Lettre à Mr. Gerhard, sur deux vases peints*, Parisiis 1835. p. 17 seq. De vera imaginis ratione et sensu fateor me adhuc ambigere; unum hoc video, Panofkae explicationem, falsa inscriptionis interpretatione *Αίτνας* nixam, admitti non posse. Denique *Sango*, quod ex D recepi, videtur esse forma nominis *Sannio* corrupta.
234. V *comes* pro *tibi*, haud male.
235. F *accrescet*. V *dicar iam Geta magnus*, quod egregiae reliquorum codicum lectioni iam propter poetae non usitatam n. *Geta* prosodiam posthabendum est. V. ad vs. 5.
236. F *nomina*.
237. V *uncta popina*, quod vitium prosodicum Maius aliis eius generis striblinibus, quibus carmen nostrum commaculetur, excusandum existimat. A qua criminatione poetam in Praefatione liberavimus. D *ipsa*, cuius loco *ipse* legendum esse statim intellexi et confirmatum vidi in cod. F. *Uncta popina* librarius inopportune adscivit ex vs. 165. Ceterum F *coquina*.
238. F et V *ipse* pro *magna*.
239. D *sed si quid*.
240. *est* abest a V, non male. Pro *quid* V et D *et*.
241. V *pandetur*.

- vel minimo digito iam reserabo fores.
 Multa fero quibus ipsa placet sibi femina: peplum
 mittitur Alcmenae, zona, monile, chlamys.
 245 Cultu forma nitet, hac femina dote superbit;
 (225) hac placet ipsa viro, plus placet ipsa sibi.
 Accedit pulsatque fores: clausaeque quiescunt.
 Obstipet ille, domus atria voce replet.
 Exeat Alcmena, pandatur ianua Getae,
 250 exeat, et videat Amphitryona suum.
 (230)
 Arcas adest foribus, Getam mentitur, eratque
 persimilis Getae corpore, voce, manu;
 Iam thalamum tenet Amphitryon, tenet ostia Getae,
 quisquis es, inquit, abi. Dixerat: ille stupet.
 255 Terruerat Getam simulata probatio vocis;
 (235) abstinit a foribus et sibi maestus ait:
 Qui loquitur mecum? voce est et corpore Getae;

243. Statim in D verani 220 subiicitur, ita scriptus: *multa quibus placet ipsa fero sibi etc.*
 244. D *clamis*. Eius loco F *mantellus*, e glossa. *Mantellus* novitia forma: *mantellum* unico exemplo apud Plautum legitur, Capt. III, 3, 5, ubi miror Bosscham fugisse, id ipsum quod eius loco e margine codicis sublegit, nihil aliud quam glossam esse.
 246. F *ac pro hac*, et tamen pro *placet* post., hoc fortasse melius.
 247. V *clausaeque quiete*, F *clausasque fatigat*, haud male.
 248. F *obstipet et repellat*.
 250. V *ut pro et*.
 252. V *persimilis voce, corpore, voce magis*. Pro manu D *magis*.
 253. F *tenet Amphitryonethalamum*. V et F *hostia*, et sic fere constanter. Adspersionis usum in hac voce notavit Apuleius minor p. 109.
 255. F *relatio*.
 256. D *mechus*.
 257. Pro *mecum* V *vere*, sed uncis a Maio inclusum.
 258. V *ecce pro voce*.

- voce loquit Getae quis nisi Geta potest?
 Sed logici memorant, quod vox est una duorum,
260 atque duos nomen significabit idem.
(240) Dixerat, atque domum-circumspicit undique clausam;
 omnia clausa videt, cunctaque clausa silent.
 Admirans stetit ante fores et, quisquis es, inquit,
 pande fores, reseres ostia, Geta redit.
265 Iam rediit Geta, Deus intulit, Amphitryonque
(245) in thalamo gaudet coniugis ecce suae.
 Byrrhia iam rediit, quem dum latitaret in antro
 terruerantque minae saxaque missa manu.
 Supprime clamorem, sine iam requiescere fessos,
270 fessis post onera fit mage grata quies.
(250) Geta suum nomen novit, nec clausa recludit,
 ad nomen Getae limina nulla patent.
 Obstupuit retroque pedem tulit, heu mihi, dicens,
 hunc verum Getam factaque voxque probant.
275 Numquid oberravi? numquid modo Byrrhia missus
(255) vel citius rediit, vel breviora via?

259. abest a F. D sit pro est.

261. D ad pro atque.

262. D silent pro videt et videt pro silent,

264. D reseras ostia.

265. F Amphitryonque.

266. F esse pro ecce, D ille. Notanda rarior constructio gaudere ali
 cuius rei. Male V dormit pro gaudet.

267. D dum pro iam et mox terruerantque.

270. F fessus et honora, et sic V.

271. F refulsit pro recludit.

272. patent scripsi pro patet, quod exhibet D. F limina clausa sibi,
 V limina clausa silent.

273. F retro.

274. F Getam verum.

276. D aut-aut.

**Est ego qui mecum loquitur; sed nescio fiat
qua ratione duo, qui prius unus erat.
Omne quod est, unum est; sed non sum qui loquor
unus.**

280 Ergo nihil Geta est, nec nihil esse potest.
(260) **Unus eram, clausa quum primum ad limina voce
intonui, sed me reddidit iste nihil.**

**Respondine mihi? vocemne per eccho relatum
ut solet in silvis reddidit ipsa domus?**

285 Ianua me dudum reserato cardine cepit?
(265) **Quid loquor? ut subeam proferor intus ego.**

**Accedam, quaeram, quo sit pede, dente, capillo,
an sicut voce, corpore sic sit ego.**

Quaeram de factis, de moribus est metuendum:

290 non leve, ne Geta sit duo, sitve nihil.

(270) **Instat, et ut frangat illata repagula posti
concutit irata limina clausa manu.**

**Clamat, ades qui voce refers et corpore Getam,
postibus oppositam quaeso repelle seram,**

277. V hic pro est. F ergo pro ego, tralatitia permutatione. D et V fiant.

278. F quia pro qua.

279. F loquitur.

280. D Geta nichil.

281. ad ex F adieci. V primo dum clausa limina.

282. F ne pro me. D iste nichil pro ille mihi.

283. F responditve et heccho. V. notata ad vs. 300.

284. V illa.

285 et 286 absunt a F. V proh furor pro proferor.

287. D si pro quo.

288. D aut pro an. F sit sis.

289. F et metuendam.

290. F sine pro sitve.

291. F serata pro illata. V et F porte pro posti. Cf. vs. 303.

293. ades omittitur in F.

294. F appositas et seras, melius fortasse. D quassae.

295 ut videam, non ut subeam, fore semireclusa,
(275) aemula si tibi sint voltibus ora meis.

Non, sic Arcas ait, non est leve fallere Getam;
viribus intrare cum nequis, arte paras.

Hic rogat, ille negat; hic instat, at ille repellit;

300 viribus utuntur, fortior Arcas adest.

(280) Iurgia commiscent, postique adnixus inanes
fundit in oppositum tristis uterque minas.

Clamat Geta, seram posti ni dempseris ultro,
pessime, iam vires noveris hercle meas.

305 Deme seram posti, scelus improbe! ni cito pandas,
(285) protinus opposito ianua fuste cadet.

Turpe mihi cumulare preces, qui cogere possum.
Quid facis Alcmena? Surge, reclude domum.

Turpe fit uxori non occursare marito;

310 vir redit ecce tuus: limina Geta tenet.
(290)

295. abest a F. V *foribus semiclausis*, iugulato metro. D. *fore sumi reclusa*, unde genuinam lectionem conflavi: in qua nota novam vocem *semireclusus*.

297. D cui pro non.

298. V *cullibet intrare vi nequis*, haud male, si *cullibet* cum Maio praecedentibus adscribas. F *viribus intra haec cum arte paras*.

299. F et pro at.

300. D erat pro adest. Post hunc versum D insuper addit vs. 283 legitque *vocemve*.

301. F *commiscent*. D *posti quoque nixus*. F *annexus*.

303. F *ne*. D *depresseris*, omissio *posti*.

304. D tu pro iam. V *ecce pre hercle*.

305. V *celer* pro *scelus*. Pro *improbe* F *est male*.

308. F *include*.

309. F *sit* pro *fit*.

310. V et F *dum*. Hinc Maius *dum redit: ecce tuus limina Geta tenet*, sensu haud apto. *Vir* pro marito, ut passim. Plaut. Stich. I, 1, 3 et 4. Iustin. I. 2, 8. Eodem modo Graeci: v. Syllog. inscr. p. 263.

- En tuus Amphitryon: inbeas cito clausa recludi;
introitum Getae furcifer iste negat.
- A. Exagitent male me superi, si turpe quid audes;
tu sapiens, Geta quid queat, Arcas ait.
- 315 G. Ianua fuste cadet. A. Ergo cadet et tua cervix?
(265) effuge, terribili rudere voce sinas.
Mene putas terrere minis? iniuria portae
facta redundabit in caput hercle tuum.
Geta timet, ponitque minas: ope saepe minandi
- 320 lusus, ad adsuetas confagit ergo preces.
(300) Dic, ait, oro, tui quis sit color et modus oris,
et membris proprias omnibus adde notas.
Singula percurre, quia multum scire laboro,
quisquam praeter me si fore possit ego.
- 325 Arcas ait contra: dicam, modo namque precaris,
(305) non verbis tumidis sed prece vincor ego.

312. F ille.

313. F *exagitant*. Me deest in D. Poeta fortasse scripsit *te*, quod adeo necessarium, si versu sequente codicum universorum lectionem *ni sapias* (F *sapiens*) probaveris. Sed aptius videbatur, leni mutatione verborum ordini succurrere. — Pro *queat* F *gerat*.

315. *cervix* omittitur in F.

316. F *reddere*. V *sine*.

317. F *ne me pro mene et putes*. D *neque pro mene*.

318. V *ecce pro hercle*.

319. F *silet*. Pro *saepe* F et V *Geta*. F *minando*.

320. F *inde*, V *ipse*. Est ubi *ergo* pro *inde* positum haud male dicas.
V. *Gerda* ad Virg. Aen. VI, 384.

321. F *cui pro tui*.

323. F *quin*.

324. Errore librarii in F verba *si fore possit* (F *posset*) *ego et* 325
dicam modo namque precaris transponuntur. D *si quisquam*.

325. V *enim pro ait*, quod in D omittitur. D *precantis*.

326. F *nec verbis tumidis*. V *victus pro vincor*.

- Principio ut sapias, Getam te credere noli,
 nec puto quod credas, sed cito crede mihi.
 Non alium Getam, nisi me, nam Graecia novit:
- 330 fallere me credis nomine nempe meo.
 331) Solus ego Geta; nunc accipe, quis color et quae
 forma mihi, quae sint singula membra mihi.
 Totus inaudita foedaque nigredine dampnor,
 atque color membris omnibus unus inest.
- 335 Sum velut aethiopes, aut quales India mittit,
 3315) aeterna scabie scinditur atra cutis.
 Hirsutum caput est et cinctum crine caprino,
 frons brevis et naris longa, rubent oculi.
 Menta genasque tegit et obumbrat silva pilorum,
- 340 collaque longa mihi sunt humerique breves.
 Sic tumeo ventre, quod dicor hydropicus esse,
 3320) et stomachus parvum nescit habere modum,
 zonaque nulla potest hunc castigare tumorem,
 cum pane absorptis dum tumet alvus aquis.

329. F modo pro nam.

330. F false. D tuo pro meo.

331. Post Geta V addit sum, quo posito n. Geta prosodia violatur.
 V. ad vs. Pro quis color V quid loquar?

332. V et F quo sint singula facta modo, quae, ut ex seq. perspicitur,
 aliena ab hoc loco sunt.

335. F velud.

336. V caeditur, B tegitur.

337. F irsutum caput. V comptum.

338. V nares, longa, contra metrum.

339 et 340. absunt a V, lacunam Maio non notante. F menda genas
 tegit.

341. F dicar, quod praefendum, si quidem quod pro ut positum
 accipias.

343. F tumentem, D timorem.

345 Deest spatium lateri, deest renibus; aspera crura
sunt mihi, quae scabies ut sua regna tenet.

Mens mihi, quae crebro cingilli colligit iram;
ad tortum venter tenditur usque genu.

(325) Tibia curva mihi, sed grossa, pedesque recurvi,
350 ut pedibus solea nulla sit apta meis.

Cuique sat est me nosse semel, Getamque videntes
fastiditi abeunt, nec repetisse iuvat.

Miratur Geta, qualis sit; spectat et audit

(330) hunc sibi persimilem, se nihil esse timens.

355 Singula perspicuens videt et se taliter esse;
quisquis hic, est Geta, sum quoque talis, ait.

345. deest monosyllabum: eandem synizesin in *decri* Virgilius Aen. VII, 262 admisit. Pro *aspera* F haud male *hispid*a; sed *aspera crura* Ovidius Art. am. III, 194.

346. D in pro ut.

347 et 348. a Maio consulto, ut videtur, propter argumenti lasciviam omittuntur: posuit enim lacunae signum. *Mens* obsceno sensu insolenter dictum. D *singulti*. F *cum mens sibi crebro cingultu colligit iram*. Ex utroque conflavi lectionem receptam, cuius sensus haud eget explicatione. De *v. cingillum* adi intpp. Petron. 67. — Alterum versum ita D: *uterus inflatus tendit adusque manu*. Voluit librarius scribere *genu* pro *manu*: nam *manus* nihili esset. *Inflatum pectus* Ovidius dixit: sed praestat Flectio, in qua nulla mutatione opus.

349. V *curta*. *Curva tibia*, licet alia v. *tibia* significatione, dixit Virgil. Aen. XI, 737. D *tibia mihi curva est*.

351. V *cuique semel satis est me noscere; namque videntes*. D *cuique sat est me nosse scelus*. *Getam que v*.

352. D *fastidit*.

353. F *est pro sit*.

354 et 355. in F et D omittuntur et, credo, recte. Sunt enim, ni fallor, interpolatoris, aliis verbis quae vs. 353 et 356 perscribuntur repetentis.

356. F *qualis pro quisquis hic*. Ex V Maius: *quisquis is est, Geta est, sumque ego talis, ait*. D *ego pro ait*.

Dic age, quo pacto, quibus artibus Amphitryonem
fallis, et ut factis sis ego sinque nihil.

(335) Furta dolosque meos audi, Caducifer inquit,

360 ut iures Getam me fore, teque nihil.

• Est quamvis Geta turpis: qua gaudet amari,
scire velis causam; turpis et illa quidem
causa subest: moechor; nunquam placata priapo
semper inest rabies et modus absque modo.

365 Ut verum fatear, non Geta, sed inguen amatur;
si qua meos voltus non amat, inguen amat;
quas hostes voltus, inguen mihi reddit amicas:
• sic ut totus amer, pars facit una mei.

Fallo senem, minuo commissa, recondita furor,
370 furtivis opibus Thaida pasco meam.

Nulla manus Getae tenuit sera, dissipio quaeque
(340) prodigus et larga non mea dono manu.

Lenio muneribus quas voltu terreo turpi;
• si dare multa potes, quicquid avebis habes.

358. F *sumque*. V aperto metri vitio *fallis ut*.

360. V *unde scias Getam*. Qui post hunc sequuntur versus usque ad
363 ex utroque Darmstadiensi promuntur, a Maio, signis lacunae
appositis, ex pudore, ut supra, omissi.

361. D insigni discrepantia: *est quamvis turpis Getae color, inguen
amatur*. Sed extrema ex margine inserta videntur, ex vs. 365.
apposita.

362. D *carmen pro causam*. Librarius compendium, quo *caussa* in Mes.
scribi solet, haud intellexerat.

363. Pro *moechor*, quod ex coniectura edidi, F et D *melior vel mehor*:
neutro loco satis distingui potest.

364. post *modus* D repetit et.

369. F *concessa et furo*.

370. V *furtivisque*. D et F *Thayda*.

371. V *manum*.

372. F *prodagus*.

373. V *quam*.

374. V *sic pro si*. F *potest et amabis*.

- 375 Accipe nunc iterum, quae gessi nuper Athenis, •
ut fore me Getam per mea facta probes.
- (345) Amphitryona scholae, Getam sua Thais habebat.
Dum muto patriam, Thaida quaero novam;
Thaidas exquiro, quarum bona copia Getae:
- 380 vinco muneribus, munere vincit amor.
Dumque sopore gravatur herus, castigo crumenam,
- (350) et minuo numerum, sic tunc illa minas.
Saepe crucem merui, merui persaepe catenas;
aspera saepe tuli verbera, saepe minas.
- 385 Nuper ego (sed ades, ne forte quis audiat illud)
incolumi cista bina talenta tuli.
- (355) Clavis adulterio feci mea furta latere;
est leve deliros fallere posse senes.
Si mea me fallit fraus et deprensor in actu,
- 390 nota nego, testor numina, iure deos.
Non dubito testes superos adducere falsos:
nil audet magnum, qui putat esse deos.

377. F *Amphitrione et sua Getam Thays.* D *Getam sus Thays et habebant.*

378. F *mitto*, haud male.

379. V et F *mihi pro bona.* Fine D *Getae est*, cuius loco F *gratam*.

380. V *vincio*.

381. V *dumque gravatur herus sompno.* F *sopore*.

382. F *numerum minuo.* Pro minus D *minis*.

383. F *catenas*.

387. V *adulterii fecit.* D *adulterea fecit*, haud male, si approbes novam adiectivi formam *adultereus*. Apud Ovidium Art. am. III, 633 est *adultera clavis*.

388. F *et pro est et viros pro senes*.

388. V *deprendor*. Nova est verbi forma a nobis ex F et D revocata.

391 et 392 desunt apud Maïum nulla lacunae significatione facta, alia sed simili causa, ut supra, fortasse de industria deleti. Pro non F nam. Mox D *magnis*.

- Iam satis est, Geta es, respondet Geta stupetque,
 (366) dicta rocognoscit, et fore nota dolet.
 395 Sis ego, respondit, ego sum nihil, atque recedit,
 quaque via laetus venerat ante, redit.
 Solus abit, secum queritur: vae vae mihi, dixit,
 vae mihi qui fueram, qui modo fio nihil!
 (366) Geta, quid esse potes? es homo non hercule; namque
 400 si quis homo Geta es, quis nisi Geta foret?
 Sum Plato? me forsán artes fecere Platonem.
 Geta quidem non sum, Getaque dicor ego.
 Si non sum Geta, non debeo Geta vocari;
 (370) Geta vocabar ego: quod mihi nomen erit?
 405 Nomen erit nullam, quia sum nihil. Heu mihi,
 nil sum?
 Iam loquor et videor, tangor et ipse manu.
 Seque manu tangens, sic intulit, hercule tangor,
 quodque valet tangi, non erit hercle nihil.
 (375) Est aliquid quodcumque fuit, nec desinit esse;
 410 est etiam semper, cui semel esse datur.
 Sic sum, sic non sum; pereat dialectica, per quam

---

394. F vera pro nota.

395. V sic pro sis, omisso mox sum. In F deest ego post. Idem adque.

397. D querit h. e. quaerit.

399. V potest et hercule non homo. Pro namque D nunquam.

400. D es pro est. Omittit F, et fortasse melius.

401. F forsán artes me.

402. F dicar.

403. V cur pro non post.

404. V vocabor. Pro mihi D modo.

406. F video.

408. F esse pro hercle.

409. V non pro neq.

410. D quum pro cui.

411. V perit. F dialectica.

- sic perii penitus: nunc scio, scire nocet.
 Cum didicit Geta logicam, tunc desit esse:
 (380) quaeque boves alios, me facit esse nihil.
 415 Sic in me gravius experta sophismata mutant
 tantum alios: mihimet astulit esse meum.
 Vae logicis, si sic est omnibus! Hen, redit ecce
 Amphitryon, miror an sit et ipse nihil.
 (385) Et venit et nihil est: poteritne, quod nihil, ire?
 420 Hercule cuncta suas deseruere vias.
 Reddidit insanum de me dialectica stulto:
 Geta sit an non sit Geta, probare potest.
 Sum, si me salvere iubet sub nomine Getae:
 (390) si taceat, perii. Dixerat atque citus
 425 Amphitryon relegebat iter. Sequitur praeceuntem
 vix quoque sub nimio Hyrrhia fasce gemens.
 Dum videt hic Getam, proh maxime Iuppiter, inquit,
 quid mihi volt Geta? qua ratione redit?
 (395) Significat dampnum Getae citus iste recursus,
 430 fac bona, Iuno, precor, nuntiet iste bona.
 Ne mortem nati, vel casum coniugis aegrae
 afferat hic vereor; ora dolentis habet.
 Turbor in aspectu: date, nupina, ne sine prole
 (400) dicar et in magna parte perisse mei.

---

413. V *dum* pro *cum*. D *desinit*.

415. F, qui hoc versu desinit, *porto* pro *mutant*. V *mutans*.

416. Ad verba *mihimet* etc. intelligitur *logica*.

417. D *reddit*.

419. D *ire est*.

424. V *male tacet*.

426. D *falce*.

428. V *sibi* pro *mihi*.

430. Ex V *Maius*: *fac, bona Juno precor, nuntiet ille bonum*.

431. V *ne* pro *vel*.

432. D *hoc* pro *hic*.

434. in *male* abest a V. *Perisse* D.

- 435 Quid taceam? quaeram. Sic dixit, et occupat illum,
dic age, dic Geta, quid mea cura facit?
Stamus, an occidimus? periine in coniuge fida?
an vivit quod amo? Geta rogatus ait:
- (405) Hercule sum Geta, quia Getam me vocat iste;
440 quod non est aliquid, nomen habere nequit.
Haec secum tacitus. Obiecit protinus: hercle
nuntio mira: diu quod sumus ambo domi.
Hercule non sumus hic, rediit iam Byrrhia, iamque
- (410) Amphitryon thalamos, ostia Geta tenet.
445 Vera quidem, vera nimium loquor: ast ego felix,
si quaecumque loquor omnia falsa forent.
Si sis Amphitryon, a te praemissus abibam;
inveni rigidis ostia clausa seris.
- (415) Insisto foribus, me Geta recedere iussit,
450 Amphitryona probans iam rediisse domum.
Me mihi descripsit, mea facta recensuit ille;
quodque foret Geta, multa dedere fidem.
Byrrhia subridens: accepit Graecia sanos
- (420) hos, ait, insanos illa remisit eos.
455 Insanire facit stultum dialectica quemvis,
ars ea sit numquam, Byrrhia, nota tibi.
Arte carere bonum est, quae per phantasmata quae-
dam

---

435. V *taceo*.

436. V *qui pro dic post*.

437. D *et pro an*. In abest a V.

439. V *Geta sum*, huius metro, et mox *me Getam*.

441. V *adiecit*.

442. V *diu est*.

443. V *redit*.

445. V *en pro ast*.

447. V *dimissus*.

455. D *quemvis dialectica stultum*.

456. V *numquam sit*.

aut asinos homines, aut nihil esse facit.

(425) Sit logicus quivis, tu Byrrhia sis homo semper:

460 his studium placeat, uncta popina tibi.

Geta relata refert, et vix sibi credulus ipse
miratur. Movit Amphitryona dolor.

Falleris, inquit ei, quia te nihil esse vereris:

(436) moechus habet thalamos, cui bene notus eras.

465 Adsint arma mihi, gladio praecingere, Geta,

Byrrhia, tela cape; nos lucra magna manent.

Quos nihil esse probat, aliquid iam sentiet esse.

Iussis Geta favet, et prior arma capit.

(435) Arma parant ambo. Movet hunc iniuria lecti;

470 hic parat, ut gladio se neget esse nihil.

Byrrhia dissimulat; satis haec, ait, hercule noram;
cum petii naves, intus adulter erat.

459. tu cancellis inclusum dedit Maius.

460. V *mihi* pro *tibi*. Ceterum D *hiis*, ut vs. 475 *hii*, quae cave ne scripta cum quibusdam accipias pro *his* et *hi*. Aspiratione abusi pro more seculi illa scribunt pro *ii* et *iis*, quod eo comprobatur, quod etiam *haec* et *hisdem* reperitur, quae non poteris non habere pro *eae* et *iisdem*. V. Virgilium Maronem Gramm. in Maii Auct. class. T. V. p. 6. 12. 13 alibi. Nihil obstat quod in Pompeii Arte p. 15 et passim *hii* revera pro *hi* scriptum exstat; quum editor ipse adnotet, in Codice alterum i passim ab emendatore deletum esse, patet *hii* quotiescunque revera pro *hi* reperiatur, librarii oscitantiae tribuendum esse.

461. V *ipsi*.

462. V *mirantem*. D *novit*.

463. V *qui* pro *quia*.

465. De inusitata secundae personae forma *praecingere* adeas Lagomarsinium in Iahnii *Jahrbücher*, Suppl. III, 3. p. 332 seq.

466. V *multa* pro *magna*.

467. V *sentiat*.

468. D *parat* pro *capit*.

470. D *negat*.

471. V *dissimulans*. D *hoc et moram*. Hoc productum ferri posset: v. Iahnii *Jahrbücher* 1835. XIII, 1. p. 42.

- Huc mittebar ego; nullus te, Byrrhia, fallit;
 (440) hos agit insanos in sua dampna furor.
 475 Hi si bella gerant, nihil est ad proelia tutum:
       si potero, numquam Byrrhia Marte cadet.
       Increpat, instat herus; clamat: cape tela, praeito.
       Hoc me tardat onus; vos sequor, inquit, ego.
 (445) Proicito pondus, cadet ut deprensus adulter.
 480 B. Proiciam? dampnis addere dampna nocet.
       Non sumus hercle pares; sunt plures forsitan intus;
       nec sine vi magna captus adulter erit.
       Arma ferunt moechi; vos subsequor, ite priores,
 (450) ad bellum vires cominus ensis habet.
 485 Eminus astabo, quia funda saxa rotabo;
       improvisa magis vulnera saepe nocent.
       Tela manu vibrant, abeunt et multa minantur,
       inque Iovem auxilium quaerit uterque Iovis.
 (455) Byrrhia ridet eos; unde haec audacia? dixit.

473. V *ego mittebar*.

474. V *ad pro in*.

475. V *saepe pro si*.

477 et 478. Huius distichi loco unus versus in V fertur, ita scriptus: *Increpat, instat herus. Vos sequor, inquit, ego.* Hexametrum, qui desiderabatur, Maius versu hoc ab ipso composito supplendum putavit: *Dum sic proponit, loquitur dum Byrrhia secum.* Quo nunc carere possumus. D *honus*. Prima in *praeito* correpta iam legebatur supra vs. 425.

479. D *potius pro pondus et depensus*.

480. V *iuuat*. Cum D facit alius a Maio in margine laudatus codex

481. V *plures sunt*.

482. V *non pro nec*.

483. D *miki pro moechi*.

484. V *ad belli vires protinus ensis adest*.

485. V *adsistam*.

487. D *adeunt et plura*.

488. D *Iovem pro Iovis*. *Inque Iovem* est adversus Iovem.

489. D *hic pro haec*.

- 490 Quis furor? o utinam nosset adulter eos.
 O faciles dare terga viri! Si Graecia quondam
 misisset tales, nunc quoque Troia foret.
 Byrrhia, si sapias, fugias prior, ultimus instes.
 (460) nil poterit tuta tutius esse fuga.
- 495 Iam minus ardebat; lenito iniquiter igne,
 oscula iungebat iam moderata satis.
 Me necat officium; naves in litore liqui
 incustoditas. Geta, paretur iter!
 Dixerat. Arcas adest, gaudetque suo Iove caelum;
 500 terra nimis ridet: sentit abesse deos.
 Stabat inornata positoque Alcmena decore,
 utque Iovi placuit. Ostia quando patent,
 Amphitryon armatus adest; expavit ad arma
 femina et assurgit territa sponsa viro.
- 505 Et quid opus gladio? non arma, sed oscula sume,
 inquit. Quid frustras? sic adeunda tibi?
 Lenia verba placent. Armatus ad oscula venit,
 iamque manu mucro labitur, ira tepet.
 Geta subit, reserata modo stupet ostia, moechum.
- 510 quaerit ut inveniatur et reperire timet,
 et quia moechus abest, sic Geta audacior inde

490. V *noscat*.

491. D *date*. V *tales pro quondam et mox quondam pro tales*. D *condam*, ex more seculi scriptum, passim in Mss. obvium.

493. V *sis sapiens et esto pro instes*.

494. V *nil poterit timido totius esse fuga*.

495 — 524 absunt a V. Lacunam signis Maius notavit, ad quam plane supplendam ea, quae nunc ex D proferuntur, vereor ut sufficiant. Initio enim Iovis mentionem desideramus; ita ut unum certe distichon periisse censeamus.

499. D *ades*.

- exit et in tumidas (nil metuenda) minas:
 Amphitryon, quo moechus abit? satis oscula sumes;
 moechus ubi est, gladio iam cadet ipse meo.
- 515 Dicat et Alcmena, cur ostia clausa negabant
 introitum Getae. Risit et illa refert:
 Ostia servabas et parte clausa patebant,
 et mox ad nutus clausa fuere tuos:
 Amphitryona meum thalamis complexa fovebam.
- 520 Haec ad verba dolor Amphitryona movet.
 Oscula rumpuntur; succedunt verbera paci:
 quas modo lambebat, nunc secat ungue genas.
 Heu mihi, clamabat: recto modo calle venimus,
 hercule moechus erat; non erat, illa refert.
- 525 Vos equidem vidi, vel vos vidisse videbar;
 luserunt animos sompnia saepe meos.
 Sompnia sunt hercle, subiecit Byrrhia; Geta
 insanit, factus stultior arte sua.
- (465) Iurgia sint insana procul, succedo popinae;
 530 gaudeat Amphitryon, Getaque fiat homo.
 Laetatur sponsa Amphitryon, nidore popinae
 Byrrhia, Geta hominem se fore: cuncta placent.

512. D *exi*.

514. D *ipsa me*.

517 Pro et fortasse scribendum *ex*.

519. B *amplexa*, quod non opus ut praeferamus. V. Plant. Mil. Gl. II, 6, 53. Sed idem codex optime *fovebam*, quod dedi: cuius loco D *fovebit*.

520. B *monet*.

522. D *male pro modo*. B *ferit pro secat*. Mox D *ille pro illa*.

525. B *hos equidem*

527. V *Getae*.

529. B et V *coquinae*.

530. D *flet*.

531. B et V *coquinae*.

532. B *quoque pro cuncta*.

AULULARIA.

ARGUMENTUM.

Committens ollae fragili Queruli pater aurum,
fecerat in titulo funeris esse fidem.

It peregre. Servo moriens secreta recludit;
in Querulum rediens cogitat ille dolum.

5 Fit magus utque domum Queruli expiet, hanc,
subit. Olla
tollitur; in titulo fallitur: ossa putat.

Redditur; iniicitur laribus; confringitur: aurum
fundit. Adest Querulus; fusa talenta legit.

Mentitur servus, quod reddidit ultro, fidemque
10 invenit in fraude. Creditur. Acta placent.

PROLOGUS.

Qui releget Plautum, mirabitur altera forsā
nomina personis quam mea scripta notent.

Causa subest facto. Vult verba domestica versus;
grandia plus aequo nomina metra timent.

---

*) Inscribitur a Commelino *Vitalis Gallicus Blesensis de Querulo*. Sub
calcem vero carminis adiicitur *Vitalis Gallici Blesensis Aulularia*
explicat feliciter, ex codice, ut videtur. Et ipse auctor opus
suum vs. 23 *Aululariam* vocat.

- 15 Sic ego mutata decisave nomina feci
posse pati versum: res tamen una manet.
Arguet hoc aliquis, mea si comoedia fatum
nominet et stellas, et canat alta nimis.
Deſciviſſe ferent, humillemque ad grandia stulte
20 evaſiſſe ſtilum, crimina Plautus habet.
Absolvar culpa. Plautum ſequor: et tamen ipſa
materiae ſeries exigit alta ſibi.
Haec mea vel Plauti comoedia nomen ab olla
traxit; ſed Plauti quae fuit illa mea eſt.
25 Curtavi Plautum: Plautum haec iactata beavit;
ut placeat Plautus, ſcripta Vitalis emunt.
Amphitryon nuper, nunc Aulularia tandem
ſenſerunt ſenio preſſa Vitalis opem.

LIBER I.*

- Iratus fatiſ Querulus cauſatur iniqui
30 nominis auctores et dolet eſſe Deos.
Et quid, ait, voluere Dei, cum temporis ortu
informem in formas diſtribuere globum?
ſcilicet expoſitos fatiſ ut ſortis amarae
ureret aſperitas detereretque labor.
35 Naturae gremio melius ſopita iacerent
omnia, et in ſterili matre ſepulta forent.
Nunc labor aeternus, aeterna anguſtia cunctas
decoquit, ut curent eſſe, nec eſſe velint.

---

27. Fortaſſe *curtata* pro *iactata* legendum, cuius loco *iactura* ſuadebat V. D. (G) in *Histoire littéraire de la France*, T. XV. p. 431, ubi totus prologus repetitur.

*) Huius loco legitur *Explicit Prologus*.

34. Barthius, qui *Adversar.* XLVII, 24. p. 2234 hunc locum affert et explanare ſtudet, habet *labos*.

Cunctis o utinam sic sors tolerabilis esset!

40 Sors mala si fuerit omnibus una, placet.

Damna minus laedunt, si sint communia. Sed cur iuravere omnes in mea fata Dei?

Natus ego ut querer, semper Querulusque vocatus, ut vivam querulus et mea fata querar?

45 Mira mei video praesagia nominis; audis nomen: quae mea sint fata notabis eo.

Sum miser atque meo mea nomine nomino fata, asperitasque novi nominis omen habet.

Res sequitur nomen. An nomen ab omine duxi?

50 an causam nomen ominis esse rear?

Vixissem infelix, etiam si Iulius essem; aspera mutato nomine fata manent.

Hoc quoque miror ego quod, cum caput exero tectis, ecce meum quovis nomen in ore sonat.

55 Sibilat in Querulum plebecula meque sequuntur;

sustineo invidiam nominis esse mei:

quae male conditos paulatim venit in usus,

39. Barthius l. c. p. 2235 : „Non videtur satis esse concinnum. Si enim par esset fortuna omnibus, paritatem illam facturam tolerabilitatem, ut ita loquar, affirmat. Legam:

*Cunctis una ubinam sit sors, tolerabilis esset,
sors mala si fuerit omnibus una, placet.*

Etiamsi vel mala sit omnibus una sors, tamen sit tolerabilis, modo non tam variis modis sortibusque distincta et inaequalia.

41. An sunt?

56. Pro esse Gruterus mavult ipse. Barthius l. c. : „Sustineo, probro, arbitror, persuasus sum, opinor. Estque semilatinum. Et in declinati aevi disputationibus sophisticis saepius occurrit. Quo pertinet etiam quod *sustentare* suffragari expōnitur apud Papiam. Sic ipse libro IV. [vs. 711] *Manibus ira sua est quae laesae sustinet irae Poenas.* — Quare non accedimus mutanti τὸ esse acutissimo Grutero nostro.“

57. Barthius l. c. conditio pro conditos legi vult, „scilicet ut ex nominibus iudicentur mores hominum.“ Ego malim condita.

- nomina cum natis imposuere patres.
 At quanto melius, simulac adoleverat aetas,
 60 nomen ad arbitrium sumere quemque suum!
 Qui modo sum Querulus angusti nominis heres,
 Plato vel Socrates Pythagorasve forem.
 Odi Pythagoram, quia carnibus horruit uti
 et sibi cognatam credidit esse suam.
 65 Quam varios hominis mens conscia quaerere verum
 edidit errores. Vera latere volunt.
 Iupiter his hominum suspendit pectora curis,
 ne foret ex aliqua parte beatus homo.
 Ausus in arcana naturae erumpere Plato,
 70 unum deprendit, et docet esse Deos.
 Unde necessarii seriem cum duplici fato
 ordinis intexens dedocet esse Deos,
 et fatum fato sic explicat, ut licet insit
 ordo necessarius, omnia casus agat.
 75 Atque iterum fato fatum sic explicat, ut sors
 ipsa necessaria lege coartet iter.
 Ergo necessario Querulus miser et nequit esse
 non miser, huic sectae si sit habenda fides.
 Somnia Platonis innexa ambagibus odi,
 80 dum studuit canere non capienda mihi.

62. De prosodia n. *Socrates* v. ad *Amph.* 180.

65. Pro *conscia* Barthius l. c. coniecit *consona*. Sed *mens conscia* phrasis poetis Latinis tam frequentata, ut eam nostrum non adscivisse vix credamus. V. Ovid. *Fast.* IV, 311. Virg. *Aen.* I, 604.

71. Barthius l. c. *necessarii*; sed de huius v. prosodia v. Praefationem.

76. Ed. *cohartet*.

80. Transponi iubet Barthius l. c. p. 2236 *canere studuit*, quo rursus carere possumus. V. Praefationem.

Hoc unum placuit: turbam negat esse Deorum;
utile quod docuit sit licet, error erit.

Vivit homo Superis et iam sibi nemo laborat;
sis dives, cole tot numina, pauper eris.

85 Stulta hominis pietas gaudet servire creatis
a se numinibus et facit esse Deos.

Horret opus manuum queriturque quod imperet illi,
nesciat infelix vivere liber homo.

Hoc lare bina Lari data sunt altaria quondam,
90 fortunamque laris fecimus esse Larem.

Ex tunc irata est nobis Fortuna deoque
ipsi, pro miseris nil facit illa Deis.

Mane tamen primo, dona, Lar sancte, rogamus.
Nescio quid donet: nil habet ille sibi.

95 Lar datus est tutela lari; malus est mihi tutor,
quem male si tuear, non bene tutus erit.

Qui tutoris eget, misere commissa tuetur;
si mihi Lar deus est, cur eget ille mei?

Si sapient homines, mendicet turba Deorum;

100 ordine converso numina pascit homo.

At certe deberet homo Deus esse Deorum;
ille deus Queruli est, qui bene pascit eum.

Lar, alium tibi quaere larem; nil mi dedit unquam,
nec dabit humanae relligionis opus.

84. Barthius, ubi hunc versum affert, citat *sic* pro *sis*.

87 et 88. vereor ne pessumdati vel mutili sint, ad quos reficiendos nihil proficitur Barthii l. c. coniectura *nescit* ~~et~~ *infelix*.

89. Ed. *sunt data*. Repositum a metro postulari, iam Gruterus monnerat, et sic citavit Barthius quoque.

94. Malim *ipse* pro *ille*.

95. Ludit poeta in ambiguo v. *lar* sensu, hic et infra. Pro domo ipsa *lar* passim.

99. An *sapient*?

- 105 Prodigus ad sumptum Superis pater extulit aras,
extulit et tumulos ossaque fovit avi.
Funeris omen erat. Domus est damnata sepulchro,
funereaeque domus omina sortis habet.
Quid valere suis Superi cultoribus, audi:
110 ille Deum cultor maximus exul obit.
Si quem felicem vis dicere, consule finem:
nemo prius felix quam morietur erit.
In lare servus edax. Querulum premit, invidus extra.
Sic venit ex omni sors mala parte mihi.
115 Quam male Pantalabum Querulo sors invida iunxit!
Sum per eum Querulus; quod querar, ipse facit.
Pransus habet causam mecum, cur sit pedē nudo,
tanquam si sibi sim, non mihi natus ego.
Venter inexpletus cuius iacet aequus acervo.
120 Crescit edendo fames; dat cibus ipse famem.
Consului medicos. Medici dixerē bolismum,

115. *Pantomalus* in Querulo Plautino servus appellatur.

116. *Malim ille pro ipse.*

117. *Causam* Barthius rixam vel litem recte interpretatur. Conferri potest *causam ex causa quaerere* in Querulo Plautino p. 32 ed. Patav.

118. *Ed. tanquam sim sibi*, haud integro versu, qualem a poeta factum non arbitror. Gruterus legendum suadebat *sibimet*. Quod rescripsi, etiam Barthio placuisse nunc video.

119. Suspicio a poeta scriptum: *Venter inexpletus quamvis iacet aequus acervo, Crescit etc.* ut sit *inexpletus* pro *insatiabili* dictum, ut ap. Stat. Theb. II, 518.

120. Cum verbis *crescit edendo fames* Barthius confert illud Ovidii: *semperque locus fit inanis edendo.*

121. *Bolismus* vocabulum Avicennae debetur, qui eo pro bulimo perperam usus est. V. Castelli Lex. med. h. v. Barthius: „Gario-pentus, cum ficto nomine Medicus, lib. II cap. 51 *Cibum accipiunt multum nec saturantur, neque incrassantur, sed tabidi efficiuntur.* Graeci hanc passionem *bulismon* vocaverunt. Alii tamen

- scilicet esuriem, quae solet esse canum.
 De consumptore medici fecere voracem;
 perpetuam peperit addita cura famem.
- 125 Exitus hic artis medicae est: si quid male sentis,
 accede ad medicos, protinus aeger eris.
 Ultimus hic miseris sortis gradus, ut sine furti
 culpa nullius spes sit habenda lucri.
 Sic igitur servo, sic indignatus et ipsis
- 130 numinibus, Querulus omnibus hostis erat.
 Lar aderat laturus opem; sed tristia fata
 qui lenire cupit, asperiora facit.
 Qui damnat mala fata placet, qui lenit acerbatur;
 irritant animos fortia dicta graves.
- 135 Vivat, ait, Querulus. Vivat, responderat alter.
 Invisa peius nil dare sorte potes.
 Sors mala tunc peior, si sit prolixior; illa
 si brevis est, aliquid prosperitatis habet.
 Sors miseros ditat et fato fata quiescunt.
- 140 Vivere da misero, fit magis inde miser.
 Non ita, Lar inquit; vera est sententia: ni te
 esse putes miserum, non miser esse potes.
 Non faciet casus miserum, sed opinio falsa;
 si constes animo, casus inermis erit.

accuratiores distinguunt inter bulismum et caninum appetitum.
 Valescus de Tarantâ lib. IV Practicae medicinae cap. 6, ubi
 ait: *Caninus appetitus est fames inordinata et insatiabilis.* Cap. 7
 autem: *Bolismus est fames membrorum cum satietate stomachi.*

123. Barthius: *fecerunt medici de consumptore voracem, qua mutatione
 haud opus; v. Praefationem.*
125. De productio pronomine *hic* v. ad Amph. 209. Cf. infra vs. 225.
134. Barthius p. 2237: „*Graves animos, afflictos, moestos. Est Ger-
 manismus seu Francismus, ut etiam illud superius si quid male
 sentis.*“

- 145 Insanire doces hominem; quae monstra videret,
 si sese miserum resciet esse miser.
 Qui miser est errat, si se putat esse beatum;
 nec quisquam ignota sorte beatus erit.
 Ne mea verba frequens turbet responsio! Namque
 150 qui tacet est melior: dicere disce tacens.
 Fac rogo ne dicas, preme voces, utere rebus;
 exhibeas opere, quod ratione docēs.
 Multa quidem dixere Dei, sed pauca dedere;
 quam facile est cuivis dicere, facta gravant.
 155 Ordinis aeterni series angustat et arcet;
 res Iovis edicto quaque iubentur eunt.
 Ordinis est ordo: qua mentem respicit, haeret;
 qua resolutus abit, ut moveatur habet.
 Implicitum mentis ratus explicat ordo; vagatur
 160 hac errore vago, nec sine lege meat.
 Sic plicat implicitum, sicque explicat ordo beatus,
 cuncta beatus misere, quod locus omnis abest.
 Nunquam rebar ego, quod Lar Platonius esset.
 Qui docuit Superos Plato beatus erat.
 165 Si teneat res quaeque locum, feliciter errat;
 sed quid erit, miserum si tenet illa locum?
 Quo tibi plus medeor, aegrescis durius inde;
 utque magis doleas, nostra medela facit.
 Arte manus medicae crescit dolor ut minuat;ur;
 170 quo magis urgetur, et minus ulcus obest.

---

145. Sunt Queruli verba.

152. Ed exhibeas.

157. Ed. eret pro haeret, iam monente Grutero neque improbante Barthio, quamquam hic et errat Regi posse monet.

159 et 160. Barthius ita scribi et distingui vult:

*Implicitum mentis ratus explicat ordo vagatu,
 hoc errore vagus nec sine lege meat.*

Sors tibi mutatur ut tu materis et illi;
quoque tibi placeas, displicet illa sibi.
Pretraxit miseros fallax promissio divum,
nec rata, nec stabilis, nec bene digna fide.

175 Ut sua dent homines, semper sperare iubentur,
donec spem vanam res male lapsa probet.
Reddere lentus erit hilaris promissor, et audax
ad promissa parum credulitatis habet.

Exierat Lar a laribus Querulumque querentem
180 questibus exponit, cesset ut inde queri.
Decrescit dolor ad gemitus, sed clausus abundat;
plus irae quotiens clauditur ignis habet.

Edomitus longo Queruli pater orbe viarum;
urgebat Lachesis in sua fata manum.

185 Mortem invitabat adiuta labore senecta.
Proxima mors servo credere cuncta iubet.
Servus adest dominumque senem circumvenit, ambit,
palpat et officii sedulitate capit,
non quod amet, sed ut emungat: sic scilicet e re
190 secretove aliquo non bene servus amat.
Assedit. Dominus, nosti, mi Sardana, dixit,
quod tibi non dominus, sed pater ipse fui.
Non volui, ut solitum est dominorum vulgus, abuti
imperio in servum, nec mihi servus eras.
195 Ergo quidem merni, quod tu devotior esses,
utque tot empti mihi sit tua firma fides.

---

177. Ed. letus. Quod edidi *lentus*, debetur Barthio Adversar. XLVIII, 20. p. 2275, qui praeterea etiam *at pro et* scribit; neque probe, quod *audacem* eam interpretatur, qui multum diuque audiat: immo referendum ad promissorem ad promissa quaecunque proclivem.

- Cum sit opus certave fide, studiove tenaci,
secretove alto, collige, cuncta scies.
Aede mea qua parte Laris premit angulus aram,
200 olla fidelis habet mille talenta mihi.
Dâmnavit misero me sors herede parentem;
nec quisquam peior filius esse potest.
Non equidem timui natum, quod prodigus esset,
sed quoniam temere quod gerit ille gerat.
205 O utinam sciat ille tenax aut prodigus esse;
cum sit utrumque malum, non mediocre iuvat.
Cum vitium sit utrumque, tamen nos utimur illis.
Nullus amicitias, urget avarus opes.
Urget maerorem commissa pecunia stultum.
210 Paupertas cohibet; dum caret, inde sapit.
Quae vetat expleri res parvula, displicet error;
copia stultitiam quam parit, illa placet.
Evasit Querulum commissa pecunia terrae,
atque fide nati tutior olla mihi.
215 Nos peregrinantes iam septimus invenit annus.
Absumus a patria; tarda senectâ nocet.
Heu miror talemque locum mihi funeris esse;
nec de communi conditione queror.
Lex ea naturae: solvi sociata necesse est;
220 dispensat sedem funeris ira Deum.
Dulce mori in patria, dara dulcibus oscula natis,
sortiri heredes, ponere enique suum,
coniugis illabi lacrimis humerisque parentum,
ignibus imponi matre tenente facem.

---

208. Pro *nullus* Barthius l. c. p. **2277** *lurus*.

211. Haec ut non satis concinna vitio laborare videntur.

218. An *elusit* pro *evasit*?

- 225 Funeris hic ordo est; haec sunt solatia mortis,
 si non pulchra satis, qualiacumque tamen.
 Sardana, te solum mihi sors irata reliquit,
 meque tuo officio mater habebit humus.
 Mordeor heredis cura, quo vivat honestus,
 230 quod per eum vita nostra superstes erit.
 Quo minus est sapiens, cavi studiosius illi
 et caveo. Pietas me iubet esse patrem.
 Forsitan ut saperet, et doctor et usus et aetas
 impulit, et super haec ingeniosa fames.
 235 Si neque sic sapiat, melius perdetur in illo
 res mea quam lateat divite semper humo.
 Res eget indicio teque indice filius heres.
 Mille talenta feret; tu tibi sume decem.
 Servitii iugo te libero; liber abibis.
 240 Sardana qui fueras, a modo Paulus eris.
 Sardana, liber eas et eas feliciter oro,
 et mihi quanta tui sit tibi cura mei.
 Haeserat in lacrimis. Fletu mentitur amorem
 Sardana. Flent ambo. Gaudet hic, ille dolet.
 245 Excipit urna senem. Turbatur funeris ordo;
 impercurato funere servus abit.
 Quam male servus amat! Timor absit, cessat amare;
 non amat ut timeat, sed timet hic ut amet.
 Aere superbit heri, spes Sardana concipit amplas,
 250 iam liber, iam non Sardana, iamque suus.
 Quam male divitiae servi famulantur in usum!
 Servus enim locuples aspide peior erit.

---

240. *a modo*, si genuinum, insolenter dictum est pro *modo*.

246. In v. *impercuratus*, nisi potius *improcuratus*, haud magis haerendum quam in v. *impraecqsultus* vs. 340 vel in v. *irrediturus*, Amph. 80.

- Dum reducem tenet ille viam spatiumque locumque
sufficit, hoc sibimet consulit ille modo:
- 255** Sardana, sorte nova felix felicius aude;
spes nova sors renovet, ampliet ampla tuas.
Res angusta vetat, ne quis sublimia speret.
Res senis accessit, re fruar. Ille iacet,
Et iacet et iaceat. Certe nil aequius aequi
260 dispensant Superi, quam quod avarus eget.
Vixerat ille mihi; bene temperat omnia fatum.
Proderit ille alii, qui suus hostis erat.
Gaude quisquis eris, ne post te gaudeat heres;
utere quas nutris, alter habebit, opes.
- 265** In locuplete domo Querulus mendicat et aurum
non sibi custodit, non sibi dives eget.
Dum potuit pater esse pius, fuit impius illi,
seque pium perhibet, dum nequit esse pius.
Ad libitum partitus opes, de mille talentis
270 particulae heredem me iubet esse senex.
Non bene partitur. Sed non sum Sardana, si non
emuncto Querulo mille talenta feram.
Quem timuit violare senex, sacratus acervus
non cadet in partes; frangere sacra nefas.
- 275** Laesa fides confert; solis est aequus iniquis
Iupiter, et Superos qui timet, ille perit.
Decipiet Querulum mentiti nominis error;
non ultra dicar Sardana, Paulus ero.
Paulus ero, Pauli Romani consulis heres;
280 sub titulo Pauli Sardana clarus erit.

---

258. Ed. *refuar*, vitio fortasse operarum.

275. Gruterus confert Martial. IV, 21. Aptius conferetur poeta ipse
secum, Amph. 391. 392.

Cognita vilescent; qui non est notus amatur;
ut sis ignotus hoc age; carus eris.

LIBER II.

Reddiderat patriae servum lux septima. Noscit
quod cupit esse piger; spes bona posse facit.

285 Excipit ignoti noctu domus hospitis illum;
Sardana sollicite ne videatur agit.

Se studet esse alium naturamque alterat arte;
quaque iubet facies et color oris eunt.

Lascivit nutrita diu coma iussa vagari,
290 atque humeros ausa lambere colla tegit.
Descendunt humeri cervixque elata laborat
altius educta, iussa tenere caput.

Pectoris ille modus solito propensior exit;
auro mendaci dextra superba nitet.

295 Empta senis spoliis nova divite vestis amictu
luxurians membra luxuriare iubet.
Sardana iam dubitat, utrum sit Sardana, seque
forsitan ignoret, si sinat ipse sibi.

Romani genus et linguam praeponit Achivae;

300 interdum quaedam barbara verba sonans,
non intellecta Diis et mortalibus audet
fingere. Plus ideo credulitatis habet.

Gnathonem Cliniamque dolis convenit amicos;
per quos dispensat quem parat ille dolum.

305 Vos, ait, elegi, quos contulit usus amicos,
ut mea per vestram cura levetur opem.

Propositumque modumque loquar; modus altior
alter

si fuerit, vestra calliditate fruar.

- Morte pater Queruli victus suprema fateri,
310 aede mea, dixit, mille talenta latent.
Portio prima tibi centesima fiet acervi;
in Queruli iura quod superabit eat.
Sed potius peream, potius ferat ille vel alter,
quam Querulus studio cesset egere meo.
- 315 Nos ad opes nos invitat fortuna: sequamur;
ad lucra perfacilem praebuit illa viam.
Quod putat oblatum, ne post de sorte queramur;
unde parentur opes, quaestio nulla movet.
Nunquam deterius furtivum venditur aurum,
320 partaque legitime non magis aera nitent.
Fortunam Querulus questuque odioque fatigat,
deque sua sorte non sinit ipse queri.
Quilibet impatiens miserae mala sortis acerbat;
sors, male si pateris, fiet acerbata magis.
- 325 Fingite me talem, quem sors audire minantem
horreat, et magica qui sit in arte potens;
qui piet adversam sortem, quique imperet astris,
carmina qui Superis imperiosa facit.
Credulus est Querulus sub nomine sortis iniquae;
330 exhibit nostra nobilis olla manu.
Sed tamen et caute: quia fraus nisi fraude tegatur
nulla valere potest; ars perit arte carens.
Qua maris unda furens angustat Palladis arces,
alter; ab adverso dirigit alter iter.
- 335 Ante domum Queruli gressus sic temperet alter,
et quasi festinus obviet alter ei.
Advenisse magum dicatur, ut audiat ille,
arte tamen, ne res arte putetur agi.

---

320. Malim dexterius.

- Res caret illa fide, quae praemeditata videtur;
340 imipraeconsultum dicere vera putant.
 Gnatho, sat est, dixit, summam dixisse; nec ultra
 Gnathonis virtus ut doceatur eget..
 Rem teneo. Si qua melior via, singula promat,
 nec superest nostrae deligat artis opus.
345 Sardana, dum tribuant Gnathonem posse mereri
 et quos participes ad tua lucra vocas,
 dum Querulum elicio domibus, tu sedulus ipse
 quem te mentimur ut videaris age.
 Fortunae ludo respondeat; ora coaptas
350 assimilativis fallere dieta modis.
 Sit persona magi, Romani lingua, potentis
 vultus, philosophi, sermo, studentis opus.
 Praesentet numeros abaci tibi pagina mendax,
 et coram libros ut studiosus age.
355 Derogat hoc fidei, male cum sibi facta cohaerent;
 non tam vera fidem quam quasi vera iuvant.
 Sardana sublimi solio, Gnathone ministro,
 tollitur, occultus interiore domo.
 Castigat formatque hominem. Sic ergo loquaris:
360 sic tibi, sic Querulo, sic mihi, sic aliis.
 Pauca loquaris age; qui garrit, ineptus habetur.
 Qui sapit, ille parum garrulitatis habet.
 Interdum cartas oculis ita respice binis,
 ut totum ex cartis te putet ille loqui.
365 Scripta fidem firmant, commendat pagina verum.
 Falsa putabuntur, quae sine teste geris.

---

340. De voce *imipraeconsultus* v. ad vs. 246.

345. Legendum *tribuat*, quod ad Querulum referatur.

- Tu quoque, mi Clinia, qua muros urbis et arces
Palladis angustant, aequora, carpe viam.
Hac brevior via gressus dimetiar. Ista
370 mecum discutiam; verba stupentis erunt.
Occurres et quid stupetam cognoscere quaeres.
Celabo; orabis. Dissimulabo; premes.
Irascar; magis instabis. Iurabo, minabor;
tuque magis iures, et magis adde minas.
375 Litis erit species. Querulus tunc litis amator
postibus haerebit, singula nosse volens.
Acrius insistas. Prece tunc quasi victus amica,
ut secretum habeas, tutior esse volam.
Nec dubita iurare deos; hic est modus ille,
380 haec via, qua Querulus decipiendus erit.

LIBER III.

- Dicta placent. Clinia sequitur dispendia; Gnatho
ad tectum Queruli rectius urget iter.
Mentiri sua fictitium iubet ora pudorem,
et quae sunt stupido consona verba facit.
385 Nunc vocem, velut audiri timeatque velitque,
tollit; nunc humili temperat ora sono.
Non una natura manu mortalia quaeque
emetitur, ait; haec premit, illa beat.
Excoluit natura hominem studiosior omni
390 ,dote bona, circa cetera pigra magis;
nec genus humanum studio pensavit eodem.
Nos probitate illis illa perire dedit.
O regio felix hominum, cui gloria cessit!
Regna tulit mundi Roma beata viris.

395 Quam bene Roma potens et quam male Graecia
pauper!

Semideos homines Romulus orbis habet.

Certe credibile est, Latios genus esse Deorum,
seque suis faciles exposuisse Deos.

Cur vel Aristotelem, vel quid Platona vertamur?

400 Non tulit huic similem Graecia tota virum.

Tam ventura canit quam quae fluxere vel instant;
scit melius Iove, quid Iupiter ipse velit.

Nil improvisum pensavit Iupiter ultra.

Sic genus Aeneadum comprobat esse Deum.

405 Haeserat ad postem Quernulus, iam semireclusum;
ne taceat Gnatho, denuo claudit eum.

Et quid, ait, sibi vult, quod ad omnes oris avari
Gnatho nescio quem comprobat esse probum?

Vix ego credideram, quod posset vel semel hostis

410 humani generis praeter inepta loqui.

Quo pacto linguam sic castigavit et ora,
quoslibet obprobriis docta notare novis?

Dedidicit prava, vel munere victus amico,
vel quod ego melius fuste minisque pntem.

415 Provocat ut laedat, qui dat nebulonibus. Urge;
laudabunt. Acuunt dona; flagella domant.

Quicquid commendat, ego commendabile credam;
laus plus quam vera, quam dabit hostis, erit.

Gnathonis Clinia mensus dispendia cursu

420 tempestivus adest et iuvat arte dolum.

405. Non dubitavi vocem Gruteri coniectura repertam, quam etiam
Amph. 295 restitui, suscipere. Ed. *semireclusum*.

407. Ed. *omnis*.

- Dic, ait, o Gnatho, quis sit, quem laudibus effera,
et cur Romanum nomen ad astra feras?
Egregiumne aliquid fecit Romana inventus,
quo sibi perpetuae munera laudis, emat?
- 425 Scilicet huic curae, respondit Gnatho, vacamus;
longe alia in nostro pectore cura sedet.
Nec mala me Romana iuvant, nec prospera laedunt,
nec moveor damnis, non mihi laeta placent.
Sunt secreta mihi, secretaque dicere non est,
- 430 quorum participes contigit esse Deos.
Iustat ei Clinia. Dic, optime, dic precor, inquit,
et secreta refer, utile si quid habent.
Teque tuo partire tibi, nec te mihi cura;
alteret iste Deos, quos negat unus amor.
- 435 Nulla hominum fortuna beat, nisi consciat alter;
tectaque laetitia gaudia nulla parit.
Si sit opus praecone, tubas et cornua vincam;
si taceo, saxa: quaeque iubebis ero.
Gnatho refert: nec homo sibimet, satis esse fidelem,
- 440 saepius esse potest, nec satis esse tenax.
Saepius obliti quaedam dixere tacenda,
et nimis linguae perdidit usus eos.
Effluet in medium male res commissa duobus,
ni taceat; linguae prodigus, alter erit.
- 445 Si res ista parum, vel si nihil utilis esset,
forsitan ex facili vel tibi dicta foret.
Utilitas iubet ut taceam; mihi contigit uni.
Commodus ipse mihi, nec meus hostis erit.
Quod cadit in partes, minus et minus utile fiet;

---

433. 434. Haud satis integra arbitror.

448. Malim ero pro erit.

- 450 quo maior numerus, et minor usus erit.
 Maior, ait Clinia, subrepsit, amice, voluntas,
 ut tuus inventi sim comes ipse tui.
 Dissimulat Gnatho, tanquam discedere vellet.
 Hic rogat, ille negat; hic abit, ille tenet.
- 455 Aut dimittis, ait, aut est Gnathonia virtus.
 per caput atque humeros experienda tibi.
 Nec minor est virtus Cliniae, responderat ille;
 expertus Cliniam vel semel, horret eum.
 Sed quia nil facio precibus, nec cogere nostrum
 est —
- 460 Non lite me vincis, sed prece, Gnatho refert.
 Mira animi natura mei. Vis viribus uti,
 nesciet audire; vis prece, mollis erit.
 Nec labor Herculeus, nec Caesaris ira moveret,
 quem vel continuo lenia verba movent.
- 465 Ut tibi iam referam, quae me fortuna beavit,
 ut secretum habeas, tutior esse volo.
 Aetheris, ille, Deum natumque Coronide iura,
 quo nullum maius Graecia numen habet.
 Erigitur Querulus et postibus applicat aurem,
- 470 totus in auditu, ne sibi verba labent.
 Seria res agitur, dixit, garrire paratus,
 cuncta vel invito vix prece cessit ei.
 Ergo scies, Clinia, subiecit Gnatho, quod omni
 numine prosperior sors mihi scire dedit.
- 475 Huc absiste tamen, ne postibus haereat ille,
 qui rem furtiva subbibit aure sibi.
 Haerentem Querulum providerat. Ille reductus
 destitit a poste versus uterque latus.
 Scis, ait, o Clinia, quam me male pressit egestas.
- 480 quam male. Quam longo tempore finis erit?

- Finis adest duris; etiam si vellet egere,
non ultra Gnatho posset egere tuus.
Obtulit huic urbi nova sors hominemve Deumve
nescio; paret homo corpore, mente Deus.
- 485 Non voluit natura hominem tot tantaque scire;
quid pensent coeli numina, nescit homo.
Servit ei coelum; fatorum strenuus ordo
expectat, quod eum currere cogat iter.
Iste Iovis mentem novit Iove certior ipso:
- 490 quid pensent Superi, quid nova fata parent.
Castigat mentem Iovis; invito Iove multa
esse iubet. Sic est Iupiter ipse Iovi.
Nec magus, at magica magis est ars ipse putandus;
ars nihil huic, sed ut ars ipsa sit iste facit.
- 495 Nec novit tantum, quid cras respondeat, aut quid
vicinum praesens alliget hora sibi:
sed semota magis quid cogitet hora, quid annos
differat in mille Iupiter ipse, tenet.
Quid te plura moror? Si secula nostra Deorum
- 500 essent, hunc Gnatho crederet esse Deum.
Carminis ignota virtute potentis iniquam
expellet sortem qualibet ille domo;
nec damnata semel volet aut erit ausa reverti,
sed domus aeternae prosperitatis erit.
- 505 Huc rapiebar ego, quia vis in munere magna est,
ut quovis empto munere venit eum.
Sumit amicitiae virtus in munere vires;
lingua favet donis, munera peius eunt.
Scire velim causamque viae patriamque virique
- 510 nomen, ait Clinia. Singula Gnatho refert.

---

506. Perobscura haec, vix sana. An *vener* legendum pro *venit*?

- Paulus ei nomen, et Paulo consule natus
nobile sublimat nobilitate genus.
Summa Deum sedes, magnorum patria regum,
Roma sui civis provida misit eum,
515 ut doceat Graecos et ut ultra debeat artes
Graecia Romanis. Debet et ultra duces.
Exarsi, Clinia respondit, amore videndi.
Sors bona Romanum numen adesse dedit.
Si tibi dulce meum quicquam fuit, aut erit unquam,
520 vel saltem videam, fac rogo. Gnatho refert:
Nulla erit invidia. Sed nunc volo gaudia penses
aevi felicitis, quae nova fata dabunt,
cum numerus comitum, cum nos gemmata verendos
purpura reddiderit redderitque novos.
525 Risus erit noster; erit ammiratio plebis.
Si cuius crescit copia, crescit honor
Urget eum Clinia; Gnatho concessit. Abibant,
Fortuna, Querulus, hac, ait, utar ego.
Prosiliit et praecipitem tulit impetus illum
530 in caput; offenso volvitur ille pede.
Gnatho suo Cliniae ridens ait: omen habemus;
, concidit in laqueos praeda petita meos.
Gnatho mane, clamat Querulus, mi Gnatho maneto.
Dissimulat. Cursu concitus aequat eos,
535 et dextra Gnathone manu Cliniaque sinistra
arreptis orat multiplicatque preces.
Me quoque participem non invideatis, amici,
cui mea calliditas omnia scire dedit.
In Cliniam Gnatho vultu conversus atroci

---

529. *Prosiliit* dixit pro *prosiluit* exemplo Petronii 106.

- 540 dixerat hoc, Clinia pessime, Gnatho tibi,
 Vae tibi Gnatho miser, tibi cum fortuna laborat;
 prospera Gnathoni cum cupit esse nequit.
 Impedio mea fata miser, mihi maximus hostis.
 Haec Cliniae peperit damna nocivus amor.
- 545 Et quis, ait Clinia, sibi talia furti timeret?
 Nec nocet adiunctus tertius iste comes.
 Non nocet? Heu facinus! In te cadat ira Deorum!
 Hac ratione comes quartus adesse potest.
 Scilicet in turbam latius miracula fundet,
- 550 credita vix pretio, vix prece dicta tibi.
 Omne bonum, Querulus, splendescit clarius, inquit,
 illius quotiens fusior usus erit.
 Effuge, dira lues! Hic ad proverbia natus,
 verborum ambages ad maledicta vomit.
- 555 Gnathonis Clinia sermonem mordet amarum.
 Cur, ait, obiecto crimine laedis eum?
 Noster hic est. Parce saltem mihi, si miser iste est.
 Mutavere brevi tempore fata viam.
 Accidit audiri, quae diximus; accidat uti.
- 560 Forsitan hic flet utilis ipse comes.
 In turba nullus fastidiet esse magister;
 quo plures aderunt, et sibi maior erit.

LIBER IV.

- Placato Gnathone domum, quam Sardana servat,
 iunctus ei Querulus praeda comesque praeit.
- 565 Sublimi solio residentem Gnatho salutat.

---

540. Verba haud satis perspicua.

560. Ed *his*.

564. De correpta prima v. *praeit* v. Praefationem cf. infra vs. 615.

- Paule, tibi, dixit, a Iove manat honor.
 Ignotam notae confundit Sardana linguam
 verbaque duplicia more bilinguis ait.
 Consedere procul pro maiestate verendi
 570 nominis, et tacitos numinis horror habet.
 O iuvenis, iam fata sequar tua, Sardana dixit,
 iamque artis patiar prodigas esse meae.
 Ut mage te noscas, Querulas tibi nomen, iniqua
 fata; fames servat atria; patre cares.
 575 Pantalabus tibi servus edax et inutile monstrum,
 qui satur esuriat, qui sit et ipse fames.
 Extremam primamque domum geminae Laris arae
 impediunt; totus lar vacat ille Lari.
 Ergo larem totum sibi Lar possedit, ut esset
 580 in lare prosperitas, si foret ara Laris.
 Lar nihil est. Finxere Deos trepidantia corda
 Aut miser aut felix lar eris arte mea.
 Quem nuda victura domos vestit Laris aram
 terra tuncet modicum pessimus ille locus.
 585 Pessimus ille locus, Diis detestabilis ipsis;
 quem timeat vel Lar, si sit et ipse Deus.
 Iam genesin deprendo tuam, vel quod tibi signum.
 accidit; aut vel quid mundus in astra tulit.
 Humidus Aeguceros, qua linea solatiorum
 590 praecipitat Cancrum, primus agebat iter.
 Rex Orientis erat, quem Faenona dignus; illi
 Scorpius in cauda spiron adesse dabat.
 Faetontem sol retrogradum vibratus agebat,
 et Venus a Libra pulsa iacebat hebes.

---

583. 584. Contorta haec et vix integra.

591. Phaenona, Saturnum.

- 595 Sic tibi nascenti coelum responderat iram
 mortis et infelix Faenonis omen habes.
 Vim facio stellis; castigo carmine fata.
 Omnia gaudebunt arte piata mea.
 Divino Querulus stupet et putat ore loquutum,
 600 et, tibi sum melius quam mihi notus, ait.
 Sed rogo te, Paule, Romanae gloria gentis,
 arte tua Querulus desinat esse miser.
 Obsecrat hoc Clinia; Gnatho submissus adorat;
 insistit Querulus. Vincitis, inquit eis;
 605 vincitis et faciam sint haec miracula prima,
 quae Latius Graio Paulus in orbe dabit,
 ut celebris Graium currat mea fama per orbem,
 Paulus et in vestro floreat orbe potens.
 Tu tamen, o Querule, quae nunc ego dictito verba,
 610 tuque simul Clinia, tu quoque Gnatho, tene.
 Carmina vim perdunt, postquam confunditur ordo;
 imperium verbis demit adempta fides.
 Ordine carmen eget et credulitate iuvatur;
 haec nobis species credulitatis erit.
 615 Pes praeceat dextra, nec tangat limina cuncta;
 iussus agat Querulus, nec nisi iussus agat.
 Gnatho verba meo prolapsa resuscitet ore,
 attollatque sonum carminis ille mei.
 Nesciat hoc vel Pantalabus discatve tacere;
 620 in dabiis rebus quilibet omen habet.
 Surgitur et studii mentita volumina vultum
 ausa est Gnathonis tangere sacra manus.
 Tollere iussus erat Querulusque praeambulus hostes
 utiliter stultus ad sua tecta vocat.

---

618. Ed. *illa* et mox. vs. 630 *hypocrita*.

- 625 Ostia prima patent. Prece Sardana limina munit,
adiuratque Deos, signaque ponit humi.
Stare pedes, cessare manus atque ora silere
innuit ut iubeant; Gnatho sibi que iubet.
Deiciunt vultus et toto corpore parent;
- 630 talis in hypocritae est religione color.
Limine munito, ficta prece Sardana clamat,
ut dextrum laribus intulit ille pedem.
Omen in aede bonum, dixit. Quem Gnatho sequutus,
intonat exclamans: Sors inimica fuge.
- 635 Sors inimica fuge, subiecit Sardana. Gnatho
excipit exclamans: Sors inimica fuge.
Per dextrum laevumque latus circumque supraque
Sardana vestigat, quo latet olla, locum.
Deprendit spatium terramque a cornibus arae
- 640 metatam longe praecipit ille fodi,
ne vel reliquias tumulatae sortis iniquae
non circumquaque fossa reservet humus.
Impegit terrae Gnathonia dextra ligonem
et tellus Cliniae viribus icta gemit.
- 645 Sardana, mi Querule, fac istis arca paretur,
si vacua est; si non, evacuetur, ait.
Immo, inquit, omnis: nisi forte, quod aëre plenum
est,
esse neget vacuum, plenaque cuncta putes.
Nil vacuum est; levitate sua circumflans aër
- 650 non patitur vacuum vel semel esse locum.
Ut nullum excludit, ita nulli excluditur aër,
sed meat occultis corpora cuncta poris.
Nescia densari facit haec substantia, nullus
aëris ut teneat plusve minusve locus.

655 Nec fugit apposito, nec adempto corpore abundat.

Res urgetur. Adest arca. Paratur opus.

Ne videat Querulus, avertitur. Excipit ollam;

arca seratur. Eam ferre iubetur. Adest.

Elatam a Querulo, Gnathonis eam Cliniaequae

660 excepere manus. Sardana monstrat iter.

Monstratum rapiunt. Querulum, quid restet agendum,

instruit, et brevibus, ne mora laedat eum,

sic ait: Hinc procul omne malum est, et sors mala

*fugit;

non erit ulterius illa timenda tibi.

665 Attamen admoneo: claude ostia, claude fenestras,

obiice liminibus robora, pone seram;

si qua patet Phoebi radiis, hanc obstrue rimam,

ut vel Phoebus aditum rimula clausa neget.

Armatus defende larem. Si quid strepit usquam,

670 huc ades et clames: Sors inimica fuge.

Importuna lares volet illa revisere notos;

ergo haec continuis quinque diebus agas.

Iussa facit Querulus. Gnathonem Sardana cursu

assequitur; relegit devia, turbat iter.

675 Ut satis esse procul, tutas satis esse latebras

promisere, sedent; terram recepit onus.

Olla tenetur eis titulumque tenentibus offert,

quo mentita fuit funeris esse locum.

Mirantur, titulumque vident, titulumque videntes

680 non vidisse putant, quod stupor omnis habet.

Scripta leguntur eis, dubitantque an scripta legantur,

et qui scripta legit, addubitat ne legat.

Vera timere timent, nimiumque parumque fideles

sunt sibi. Spes prohibet, scripta timere iubent.

---

675. An tutas-latebrae? nisi ad promissere intelligas sibi.

- 685 Quilibet in quemvis fixis obtutibus haeret,
et velut elingues attonitique sedent.
Sardana, quid sibi vult titulus, qui nominat ossa?
Ergo, ait, ignoro, Sardana dixit ei:
tu, cui nota magis est littera Graeca, videto
690 et tituli verba perlege, Gnatho legit:
Ossa Tipericii-Tiperi patris haec tenet olla,
condita cum nituit Caesare Roma suo.
Rem teneo meminique senem, mi Sardana, dixit,
hoc dixisse semel, haec patris urna mei.
695 Sed quia sola solet secreta recludere mortis
hora, senis fuerant credita verba mihi.
Sive dolo, seu nos aliam deprendimus ollam,
sive ut desiperet, fecerat ille dolor.
Vae mihi! Sperabam felicis tempora; cogor
700 ponere spem. Capta est fraus mea fraude senis.
Vae mihi, qui spatia terrarum immensa cucurri,
ut labor-iste daret ossa legenda mihi!
Spes minuebat iter; et, spe fallente laborem
quicquid dulce fuit, spe pereunte gravat.
705 Gnatho patere iubet, quicquid celatur in olla,
ne vel in errorem temporis error eat.
Ictibus oppositis venientem Sardana dextram
sustinet, et, quid, ait, ossa videre iuvat?
Funeris esse fidem dant argumenta sepulchri;
710 non impune suo moveris ossa loco.
Manibus ira sua est qua laesae sustinet urnae;

---

691. Ollae Queruli Plautini inscriptum fuit:

TRIERINUS TRICIPITINI FILIUS CONDITUS ET
SEPULTUS HIC IACET.

699. Ed. *ve*, et sic constanter. V. ad Amph. 79.

711. Haud sana videntur. An forte *quae laesam sustinet urnam?* Sed praestat quod Barthius ad vs. 56 voluit: *quae laesae sustinet urnae poenas; has etc.*

- 60 —
- poenas has sceleris exigit umbra memor.
 Utilius reputo, quoniam sperare vetamur,
 ut subeant sterili gaudia longa spei.
- 715 Confinxi Querulo fortunam velle redire;
 ne pateant aditus; credulus arma tenet.
 Qua lateri paries extremus deficit et se
 non bene contingit, incidat olla lari.
 Accurret Querulus irasceturque sepulchro
- 720 atque atavi tumultum nesciet esse nepos.
 Omnia perdidimus; sed et haec tamen omnia nil est,
 Spem probat eventus; damna fuere spei.
 Ludicra curemus post perdita lucra; secundam
 vim delictandi post lucra ludus habet.
- 725 Error in errorem crescit; fraus fallitur ipsa.
 It dolus in fraudem; sit dolus ipse dolus.
 Fiat, ait Clinia; Gnatho favet. Ergo reditur,
 missaque per rimam fecerat olla sonum.
 Fracta minutatim furatum transtulit aurum
- 730 in ius alterius, quod fuit ante sumum.
 Pantalabus, cuius curae custodia partis
 cesserat illius, huc ades, inquit ei.
 Ecce reportata cum multo fœnoris usu
 aurum quod tulerant, rettulit olla tibi.
- 735 Plus fecere Dei, quam quod sperare liceret,
 Fraus fallit fures; stant tua tuta tibi.
 Aurum colligitur; numerantur mille talenta.
 Auri tutelam firmior arca capit.
 Mens ad laetitiam Queruli non sufficit; infra
- 740 materiam remanent gaudia saepe suam.

---

720. Vitiose Ed. *mnavi* pro *atavi*, et mox vs. 731 *Pantalabum*.

723. Ed. *curremus*.

- Ergo minus Querulus quam sint sua gaudia gaudet,
atque in laetitia deficit ipse sua.
- Sardana, qua recipit oblatum rimula visu,
dum sibi vestigat ludicra, damna videt.
- 745 Hei mihi! clamabat; aurum latitabat in olla.
Hei mihi! Decepta est fraus mea fraude mea.
Heu mendax titulus! Cur ossa vocaverat aurum?
Hypocritae tituli fraus mea fraude perit.
Vae mihi, vae Cliniae, vae vae tibi, vae tibi Gnatho!
- 750 Iam sine vae nobis non erit ulla dies.
Confusi stupuere; dolent. Dolor exit in iram;
fraudis in auctorem debita poena redit.
Hostes invenit sibi quos speravit amicos *
Sardana. Non una fugit uterque via.
- 755 Laetus adest Querulus? Quis, ait, delitigat istis,
nec mea turbare limina lite timet?
Fecerat audacem fortuna; superbia crevit.
Sic animi fiunt ad nova fata novi.
Sardana spectatur, cultusque ambage remota,
- 760 exuiturque mago; Sardana verus erit.
Exhibitae fidei poenas luo, Sardana dixit;
aurum consilio reddidit olla meo.
Se facit ignarum Querulus, quasi nesciat aurum.
Quas canis ambages? Quid mihi garris? Ait.
- 765 Sardana tune meus, tune ille es Sardana, patri
et comes et servus auxiliumque viae?
Ille ego sum, dixit, tibi missus, ut olla reposta

---

742. Pro sua fortasse sibi legendum.

743. Federus coni. obliquum rimula visum.

760. Recepta lectio Gruteri coniecturae debetur. Ed. exuitur ymago.
Tolerabilius utique geminatum illud quae foret legendo exutus-
que mago Sardana etc.

- redderet indicio mille talenta meo.
 Monstravi primo, quoniam te fallere possem;
770 sic in promissa est fraude probata fides.
 Arbiter inciderat liti. Cui Sardana, nostris,
 o bone, iudiciis arbiter, inquit, ades,
 arbitrioque tuo defensio nostra quiescat;
 et ius et fidei praemia pende mihi.
775 Victus morte senex, habeo, mi Sardana, dixit,
 ollae commissa mille talenta domi.
 Tu tibi sume decem; Queruli sint cetera. Tempta,
 si vel adhuc didicit providus esse sibi.
 Furto deme prius, furataque redde talenta;
780 passus damna semel cautior esse solet.
 Cognita sollerter, temere nescita cavemus;
 qualiter evadas, scita pericla docent.
 Furor, reddo, fidem conservo senique tibi,
 sed furando seni, restituendo tibi.
785 Fraus fuit absque dolo; fit utrumque fidele. Pro-
 bata est
 in furto pietas, in pietate fides.
 Arbiter emeruit Querulum. Tua, Sardana, dixit,
 fraus sine fraude; fides est tua digna fide.
 Vera putat Querulus; in partem Sardana venit.
790 Fert lucra ficta fides. Lis cadit; acta placent.

770. Fortasse *permissa*.

774. Ed. *mei*.

790. *Acta placent*. Eadem phrasia supra vs. 10. Hinc eandem mutuatus videtur Matthaens Vindocinensis, quem altero certe Vitalia carmine usum esse in Praefatione demonstratum est, in Aldae comoedia, cuius fragmenta vulgavit Endlicherus Catal. Codd. Mss. Bibl. Vindob. T. I. p. 146.

CORRIGENDA ET ADDENDA.

AMPHITRYON.

- Vs. 101. Malim nunc repositum *acre*.
191. Excidit initio nota *B* (*Byrrhia*).
264. Lege *reseras*.
413. Lege *desiit*.
495. Pro *iniquiter* legendum esse *Iupiter* *Federus* vidit;
itaque lacuna nulla est.

AULULARIA.

- Not. ad vs. 25. Falso exaratum est. 27.
Vs. 80. *Federus* mavult *capere* pro *canere*.
119. Pro *iacet* *Federus* legendum suadet *patet*.
524. Pro *redderitque* lege *reddideritque*.
709. N. f. corrigendum *F. ecce f.*
-

